

Ὁ ἑορτασμός τοῦ Πάσχα
σύμφωνα μὲ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο
(ἱστοριοθεολογικὴ προσέγγιση καὶ σύγχρονη θεώρηση)

Γεωργίου Ν. Φίλια*

1. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸν ἑορτασμό τοῦ Πάσχα
πρὶν ἀπὸ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο

Κέντρο τοῦ ὄλου λατρευτικοῦ βίου τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ὑπῆρξε τὸ πασχάλιο μυστήριο τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ προσωπικὴ βίωσή του ἀπὸ τοὺς πιστοὺς κατὰ τὴν ἐμπειρία τῆς θείας Λατρείας στὸν ἡμερήσιο, τὸν ἑβδομαδιαῖο καὶ τὸν ἐτήσιο λειτουργικὸ κύκλο¹. Τὸ μυστήριο αὐτὸ ἄλλωστε ἐκφράζει ὁλόκληρο τὸ χριστιανικὸ μυστήριο καὶ ἀποτελεῖ τὴ βάση γιὰ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας, σύμφωνα μὲ τὴν παύλεια διδασκαλία².

Α. Στὴν Καινὴ Διαθήκη δὲν καταγράφονται πληροφορίες σχετικῶς μὲ τὸν τρόπο πὸς ἐπιτελοῦσαν τὴν ἑορτὴ τῆς Ἀναστάσεως τὰ μέλη τῆς πρώτης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας³. Ἔτσι, μεταγενέστεροι Χριστιανοὶ

* Ὁ Γεώργιος Ν. Φίλιας εἶναι Ὁμότ. Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Π. Σκαλτσῆς, «Ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα», στό: *Τὸ χριστιανικὸν ἑορτολόγιον, Πρακτικὰ Ἡ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου*, ἐκδ. Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Ἀθήνα 2007, σ. 99· Ἰ. Ἀρχατζικάκης (ἀρχιμ.), *Αἱ κυριώτεροι ἑορταὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ*, ἐκδ. Τύποις τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1910, σ. 71.

2. «Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν» (Α΄ Κορ. 15, 14). Περὶ τῆς σημασίας τοῦ πασχάλιου μυστηρίου γιὰ τὴν πρώτη Ἐκκλησία βλ. J. Daniélou, *Ἁγία Γραφὴ καὶ Λειτουργία. Ἡ βιβλικὴ θεολογία τῶν Μυστηρίων καὶ τῶν ἑορτῶν κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, μετάφρ. Σ. Ἀγουρίδης, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1981, σ. 302.

3. J. Bowden, λ. “Calendar” καὶ “Worship”, *Encyclopedia of Christianity*, Oxford University Press, Oxford 2005. Ἡ Ἐκκλησία προσδιόρισε τὸ ἑορτολόγιό της ἔχοντας ἀποδεχθεῖ τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιο (γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ γίνει λόγος παρακάτω)· βλ. Μελέτιος

ἄρχισαν νὰ ἐπιχειρηματολογοῦν ὅσον ἀφορᾷ τὶς πρακτικὲς τῶν πρώτων Χριστιανῶν⁴. Εἶναι πάντως σαφὲς ὅτι, ὅταν τὸ ἡμερολόγιο προσέλαβε ἐκκλησιαστικὸ χαρακτήρα καὶ διαμόρφωσε τὸ ἐορτολόγιο, ἡ διαμόρφωση αὐτὴ δὲν εἶχε δογματικὸ χαρακτήρα⁵, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ Ἐκκλησίες νὰ μὴ δεσμεύονται γιὰ συμμόρφωση, ἀλλὰ νὰ προβαίνουν σὲ μικρότερες ἢ μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις⁶.

Ἡ πρώτη «πασχάλια ἔριδα» σχετικῶς μὲ τὸν ἐτήσιο ἐορτασμὸ τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα ἐμφανίστηκε κατὰ τὸν 2ο αἰῶνα. Οἱ Ἐκκλησίες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀκολοθοῦσαν τὴν ἀρχαία ἰωάννεια πρακτικὴ, ἐορτάζοντας σὲ ἐτήσια βάση τὴν ἀνάμνηση τοῦ «Μυστικοῦ Δείπνου» τὴν ἴδια ἡμερο-

Γαλανόπουλος (ἀρχιμ.), *Τὸ Ἡμερολόγιον καὶ τὸ Πάσχα*. Ἀθῆναι 1934.

4. Ἡ παλαιότερη μαρτυρία μετὰ τὴν Κ.Δ. εἶναι ἡ τῆς ἀποκρύφου Ἐπιστολῆς τῶν Ἀποστόλων (περὶ τὸ 150 μ.Χ.), ἡ ὁποία παρέχει τὶς πρώτες πληροφορίες περὶ τοῦ τρόπου ἐορτασμοῦ (προβλεπόμεναι ἀγρυπνία μέχρι τὴν ἀλεκτοροφωνία καὶ ἀκολούθως εὐχαριστιακὴ σὺνάξη), ἀλλ' ὅμως δὲν παρέχει πληροφορίες περὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἐορτασμοῦ (E. Hennecke, *New Testament Apocrypha*, μετάφρ. R. McL. Wilson, Lutterworth Press, London 1963, σσ. 190-191). Στὸ ὀλίγον μεταγενέστερο ἔργο τοῦ Μελίτωνος Σάρδεων *Περὶ Πάσχα* τονίζεται ἡ ἔννοια τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποία συνόψιζε ἡ πασχάλια ἐορτή, ἀποκαλούμενη ὡς «μυστήριον καινὸν καὶ παλαιόν» (Sources Chrétiennes 123, σσ. 60-64). Τὸ *Περὶ Πάσχα* εἶναι ἔργο σὲ ποιητικὴ μορφή (βλ. τὶς ἐπὶ τοῦ θέματος ἐπισημάνσεις τοῦ Β. Ψευτογκᾶ, *Μελίτωνος Σάρδεων*, «Τὰ περὶ τοῦ Πάσχα δύο», [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 8], Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1971), στὸ ὁποῖο διαπιστώνουμε ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοσχέδιους ὕμνους, ἀναγνώσματα, προσευχὰς καὶ τέλεση θ. Εὐχαριστίας ὑπῆρχε συγκεκριμένη πασχάλιος Ἀκολουθία. Κατὰ τοὺς εἰδικοὺς μελετητὲς τοῦ ἐν λόγω ἔργου σημειώνεται ὅτι τὸ ὅλο ἔργο εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Ἀκολουθία τῆς ἐορτῆς (Στ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Α'*, ἐκδ. Παρουσία, Ἀθήνα, ³1967, σ. 260).

5. Ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου ἄλλωστε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἔχει δογματικὸ χαρακτήρα, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν προτροπὴ τοῦ ἀπ. Παύλου πρὸς τοὺς Κολοσσαεῖς: «Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ... ἐν μέρει ἐορτῆς ἢ νουμηνίας ἢ σαββάτων. ἅ ἐστὶ σκια τῶν μελλόντων» (Κολ. 2, 16-17). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀλήθεια ὅτι ὁ Θεὸς δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν χρόνο (ἐφ' ὅσον –ὅπως τονίζει ἡ εὐχὴ γιὰ τὸ Νέον Ἔτος– ὁ Θεὸς εἶναι «ὁ καιροῦς καὶ χρόνος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ θέμενος ... ὁ τὸν πάντα χρόνον τὸν τε γεγονότα, τὸν τε ὄντα καὶ τὸν ἐσόμενον πληρῶν») ἀποτελεῖ ἐπίσης ἐπιχείρημα ὅτι ὁ χρόνος δὲν μπορεῖ νὰ συγκαταριθμηθεῖ σὲ θέματα πίστεως.

6. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ ἐπὶ δύο αἰῶνες (ἀπὸ τὸν 4ο ἕως τὸν 6ο) ἄρνηση τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὶς ἀποφάσεις τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν περὶ μεταθέσεως τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων ἀπὸ τὶς 6 Ἰανουαρίου σὲ τὶς 25 Δεκεμβρίου [Χρ. Παρασκευαΐδης († Μητρ. Δημητριάδος), *Ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ θεώρησις τοῦ παλαιοημερολογιακοῦ ζητήματος κατὰ τε τὴν γένεσιν καὶ ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι*, διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἀθῆναι 1982, σ. 28].

μηνία με τὸ Πάσχα τῶν Ἑβραίων⁷. Αὐτὸ σήμαινε ὅτι ἐορταζόταν τὸ Πάσχα τὴν ἡμέρα ποὺ ἀντιστοιχοῦσε στὶς 14 τοῦ ἰουδαϊκοῦ μηνὸς Νισάν⁸, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὸ ἐὰν αὐτὴ ἢ ἡμέρα τύχαινε νὰ εἶναι Κυριακὴ (ἢ ὁποία ὀνομαζόταν τότε «Ἡμέρα τοῦ Ἡλίου»⁹, παράλληλα μετὰ τὴν καθιερωμένη ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη ὁρολογία περὶ τῆς «Κυριακῆς ἡμέρας»¹⁰). Οἱ ὑπόλοιπες Ἐκκλησίες διατηροῦσαν τὴν παράδοση τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα καθ' ἡμέρα Κυριακὴ, συγκεκριμένα δὲ τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ ἀπὸ τὸ ἑβραϊκὸ Πάσχα (τὴν πρώτη δηλαδὴ Κυριακὴ τῆς ἑβραϊκῆς ἑβδομάδας τῶν Ἀζύμων)¹¹. Στὴν ἴδια γραμμὴ ἐκινεῖτο καὶ ὁ Μελίτων

7. Πρόκειται προφανῶς γιὰ ἀρχαιότατη ἰουδαιοχριστιανικὴ ἀντίληψη, ἢ ὁποία συνδύαζε τὸ γεγονός τῆς Ἀναστάσεως μετὰ τὸν ἐορτασμό (κατὰ τὸ συγκεκριμένο ἔτος) τοῦ ἑβραϊκοῦ πάσχα, σύμφωνα μετὰ τὸ ἰουδαϊκὸ ἐορτολόγιο (βλ. Ἀ. Καλύβας, *Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα καὶ τὸ Πάσχα στὴν Ἑλληνορθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ*, μετάφρ. Δήμητρα Κούκουρα, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 16).

8. Μετὰ δεδομένο ὅτι ὁ μῆνας Νισάν στὸ ἰουδαϊκὸ ἡμερολόγιο ἦταν ὁ πρῶτος μῆνας τοῦ ἔτους, οὐσιαστικὰ μετὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα ἔχουμε μία νέα ἀρχή, ἀνάπλαση τοῦ χριστιανικοῦ ἔτους. Δὲν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο ὅτι ἡ νέα αὐτὴ ἀρχὴ ἐκφράζεται μετὰ τὸ Βάπτισμα, τὸ ὁποῖο κατὰ τοὺς πρῶτους αἰῶνες –σύμφωνα μετὰ τὴν ἀρχαιότατη μαρτυρία τοῦ Τερτυλλιανοῦ (*De baptismo* 19, *Sources Chrétiennes* 35, σσ. 93-94)– ἐτελεῖτο τὸ βράδυ τοῦ Μ. Σαββάτου (βλ. Ἀλ. Σμέμαν, *Ἡ Ἐκκλησία Προσευχομένη. Εἰσαγωγὴ στὴ λειτουργικὴ Θεολογία*, μετάφρ. π. Δ. Τζέρπος, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2003, σ. 202). Ἄλλωστε, τὸ Βάπτισμα ὡς συμμετοχὴ στὸν θάνατο καὶ στὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου (*Ρωμ.* 6, 5) δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι συνδεδεμένο παρὰ μόνον μετὰ τὸ Πάσχα, καθόσον «ἡ μὲν γὰρ ἡμέρα μνημόσυνόν ἐστιν ἀναστάσεως· τὸ δὲ Βάπτισμα δυνάμεις ἐστι πρὸς τὴν ἀνάστασιν» (Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία XIII εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα*, PG 31, 424D-425A).

9. Βλ. τὴ σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Ἰουστίνου, Φιλοσόφου καὶ Μάρτυρος [*Ἀπολογία*, 67, 3-5, ΒΕΠΕΣ 3, σ. 198 (11)].

10. *Ἀποκ.* 1, 10. Βλ. τὰ ἐνδιαφέροντα σχόλια τοῦ Π. Μπρατσιώτη (*Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου, Κείμενον-Εἰσαγωγὴ-Σχόλια-Εἰκόνες*, Ἀθήναι 1950, σσ. 18, 21 καὶ 78). Ἐναν αἰῶνα περίπου ἀργότερα, ἡ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Τερτυλλιανοῦ διασώζει τὸ ἴδιο νόημα: *Dominicus dies* (*De corona*, 2, 4, CCL 2, σ. 1043/11, 3, σ. 1056· *De idololatria*, 14, 7, CCL 2, σ. 115· *De jejuniis* 15, 2, CCL 2, σ. 1273).

11. Βλ. Δ. Α. Δόικος, *Τὸ ἑβραϊκὸν βιβλικὸν Πάσχα κατὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰ δεδομένα τῆς τελετουργικῆς Θεσσαλονίκης* 1969, σσ. 36 ἐξ. Ἡ τελούμενη κατὰ τὴν Κυριακὴ θ. Εὐχαριστία ἀποτελοῦσε (καὶ συνεχίζει νὰ ἀποτελεῖ) τὸ κατ' ἐξοχὴν πασχαλίον μυστήριον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καινοδιαθηκικῶν μαρτυριῶν περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου «τῇ μᾶ τῶν Σαββάτων», δηλαδὴ τὴν Κυριακὴν (*Ματθ.* 28, 1-8· *Μᾶρκ.* 16, 1-8· *Λουκ.* 24, 1-12· *Ἰω.* 20, 1-10). Τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ ἐνωρὶς ἡ Ἀνάσταση συνδέθηκε μετὰ τὴ θ. Εὐχαριστία καὶ τὴν Κυριακὴ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ Πάσχα ἐορταζόταν ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν (βλ. T. J. Talley, *Le origini dell'anno liturgico*, edizione Italia a cura di Domenico Sartore, Queriniana, Brescia 1991, σσ. 10-13).

Σάρδεων (166-180), ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς βασικὸς ἐκπρόσωπος –ἐπὶ τοῦ θέματος– τῶν μικρασιατικῶν Ἐκκλησιῶν¹².

Ἐπομένως, οἱ ἰωάννεις Ἐκκλησίες, εἶχαν διαφυλάξει τὴν παράδοση τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν, συνδέοντας τὸν πασχάλιο ἐορτασμὸ μὲ τὴν ἀνάμνηση τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου¹³. Σὲ κείμενα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. ἀπηχεῖται ἐντόνως ὁ σταυρικὸς χαρακτήρας τοῦ Πάσχα καὶ τονίζεται ἰδιαιτέρως ἡ σύνδεση τῆς ἐορτῆς αὐτῆς μὲ τὰ ἰουδαϊκὰ πρότυπα¹⁴. Ἔτσι, στὴν ἀπόκρυφη Ἐπιστολὴ τῶν Ἀποστόλων, ἔργο μικρασιατικῆς προελεύσεως, τὸ Πάσχα ἀναφέρεται ὡς ἀνάμνηση τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ¹⁵. Ὁ Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυρας, ἀναφέρει ὅτι «τὸ μυστήριον τοῦ προβάτου, ὃ τὸ Πάσχα θύειν ἐντέταλται ὁ Θεός, τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ»¹⁶.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ προκειμένου νὰ καταστεῖ περισσότερο κατανοητὸς ὁ σύνδεσμος (σύμφωνα μὲ τὶς μικρασιατικὰς Ἐκκλησίας) τῆς ἔννοιας τοῦ Πάσχα μὲ τὴ Σταύρωση (τὸ Πάθος) τοῦ Κυρίου, πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι εἶχε διατυπωθεῖ μία ἐρμηνευτικὴ συγγένεια τοῦ «Πάσχα» μὲ τὸ ρ. πάσχω. Ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος, σημειώνοντας ὅτι ἐκφράζει κάποια παλαιότερα –ἐπὶ τοῦ θέματος– κρατούσα ἄποψη, ἐτυμολογεῖ τὸ Πάσχα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ρήματος «πάσχω»¹⁷, ὁ δὲ Μελίτων Σάρδεων (ἐπίσκοπος μικρασιατικῆς Ἐκκλησίας) ἐπεξηγώντας τὴν ἔννοια τοῦ Πάσχα σημειώνει: «ἀπὸ γὰρ τοῦ συμβεβηκότος τὸ ὄνομα κέκληται

12. Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο τὸ γεγονός ὅτι ὁ C. Bonnet θεώρησε ὅτι ἡ Ὁμιλία τοῦ Μελίτωνος *Περὶ Πάσχα* θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς Ὁμιλία περὶ τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου [“The Texte of Meliton’s Homily”, *Vigiliae Christianae* III (1949), σσ. 184-185]. Ἀλλὰ καὶ ὁ Π. Χρήστου θεωρεῖ ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἔργο τοῦ Μελίτωνος «ὑπενθυμίζει τὴν Ἀκολουθία τοῦ Πάθους»· παραλληλίζει μάλιστα τμήματα τοῦ ἔργου μὲ ὁμολογικὰ κείμενα τοῦ Ὁρθροῦ τῆς Μ. Παρασκευῆς (*Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τόμ. Β΄, ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 670-671).

13. Βλ. Γ. Θ. Βεργωτῆς, *Ἡ νηστεία τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς*, διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίας, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 7.

14. V. Grumel, «Le problème de la date pascale aux IIIe et IVe siècles», *Revue des Études Byzantines*, XVIII, 1 (1960), σσ. 163-178.

15. Ἰω. Δ. Καραβιδόπουλος, *Απόκρυφα Χριστιανικὰ Κείμενα*, Α΄, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 281.

16. Ἰουστίνου, *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα*, 40, PG 6, 561B.

17. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, IV, PG 7, 1000.

ἀπὸ τοῦ παθεῖν τὸ πάσχειν»¹⁸. Ἀλλὰ καὶ ὁ ψευδο-Ἰππόλυτος (περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ.) ἀποφαίνεται ὅτι τὸ «πάσχα» προέρχεται ἀπὸ τὸ «πάθος», δηλαδή ἀπὸ τὴ δεκάτη πληγὴ, ἡ ὁποία ἀνάγκασε τὸν Φαραῶν νὰ ἐπιτρέψει τὴν ἀναχώρηση τῶν Ἰσραηλιτῶν¹⁹.

Ὅλες οἱ παραπάνω ἐρμηνεῖες εἶναι ἀνεπιτυχεῖς, διότι ἐτυμολογοῦν τὸ Πάσχα ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς μεταγενέστερης (χριστιανικῆς) ἐννοιολογικῆς σημασίας του στὰ δεδομένα τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ὄχι, ὅπως θὰ ἔπρεπε, στὰ γεγονότα τῆς Ἐξόδου καὶ στὸ πρωτότυπο τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσας²⁰.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν ἰωάννεια παράδοση, τὸ ἰουδαϊκὸ Πάσχα θεωρεῖται προτύπωση τῆς σταυρικῆς θυσίας. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἰωάννεις Ἐκκλησίες ἀκολουθοῦσαν τὴν ἡμερομηνία τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα γιὰ νὰ ἐορτάσουν τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου²¹. Μὲ τὴν ἐννοια αὐτὴ ἄλλωστε ὑποστήριζαν ὅτι ὁ Κύριος ἐτέλεσε τὸν Μυστικὸ Δεῖπνο κατὰ τὴν 14ῃ τοῦ μηνὸς Νισάν, στηριζόμενοι μάλιστα σὲ μαρτυρίες τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων καὶ κυρίως στὸ κατὰ Ματθαῖον, στὸ ὁποῖο μαρτυρεῖται ὅτι τὸ τελευταῖο δεῖπνο τοῦ Κυρίου ἔγινε τὴν ὀψία τῆς πρώτης ἡμέρας τῶν ἀζύμων²².

Τοὺς ὑπερμάχους τῆς πασχαλίου παραδόσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας ἀποκαλοῦσαν ὡς «Τεσσαρεσκαιδεκατίτες» (ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐόρταζαν τὸ Πάσχα στὶς 14 τοῦ ἐν λόγῳ ἐβραϊκοῦ μηνός)· αὐτοὶ θεωρήθηκαν ἀργότερα ὡς αἰρετικοί²³. Μολονότι συσπειρώθηκαν γιὰ νὰ προασπίσουν τὶς ἀπόψεις τους, ἕως τὸν 5ο μὲ 6ο αἰῶνα εἶχαν τελικῶς ἐξαφανισθεῖ²⁴. Ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, «τῆς Ἀσίας ἀπάσης αἱ παροιχίαι, ὡς ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας σελήνης τὴν

18. Μελίτωνος Σάρδεων, *Περὶ Πάσχα*, 46, [Sources Chrétiennes 123], σ. 84.

19. Ψευδο-Ἰππολύτου, *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*. Ὁ Π. Χρήστου (Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμ. Β', ὁ.π., σ. 739) θεωρεῖ ὅτι τὸ ἔργο ἔχει ὑποστειῖ διάφορες προσθήκες.

20. Βλ. Δ. Ἰ. Δόικος, ὁ.π., σσ. 111-112.

21. Βλ. λῆμ. "Paschal Controversy", F. L. Cross – E. A. Livingstone, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford University Press, Oxford 1957, σ. 1037.

22. *Ματθ.* 26, 17· *Μάρκ.* 14, 12· *Λουκ.* 22, 7-9. Βλ. καὶ Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1994, σ. 277.

23. F. E. Brightman, "The Quartodecimam Question", *Journal of Theological Studies* 25 (1923-24), σσ. 254-270.

24. B. Lohse, *Das Passafest der Quartadecimaner*, Bertelsmann, Gütersloh 1953, σ. 85.

τεσσαρεσκαιδεκάτην ὥντο δεῖν ἐπὶ τοῦ σωτηρίου Πάσχα ἑορτῆς παραφυλάττειν, ἐν ᾗ θύειν τὸ πρόβατον Ἰουδαίους προηγορεύοντο»²⁵.

Οἱ ἀντίπαλοι τῶν Τεσσαρεσκαιδεκατιτῶν ἐπιχειρηματολογοῦσαν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἡ Ἀνάσταση θὰ ἔπρεπε νὰ ἑορτάζεται τὴν πρώτη Κυριακῇ μετὰ τὸ ἰουδαϊκὸ Πάσχα, μὲ βάση καὶ τὴν παύλεια προτροπὴ περὶ διακρίσεως τοῦ Χριστιανικοῦ ἀπὸ τὸ Νομικὸ Πάσχα²⁶ καὶ τὴν ἀπαγόρευση τοῦ Ζ' Ἀποστολικοῦ Κανόνος περὶ συνεορτασμοῦ τοῦ χριστιανικοῦ μὲ τὸ ἑβραϊκὸ Πάσχα²⁷. Στὴν ἐπιλογὴ αὐτὴ συνέβαλε καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη, ἡ Σταύρωση τοῦ Κυρίου ἔγινε τὴν προηγούμενη ἡμέρα ἀπὸ τὸ ἰουδαϊκὸ Πάσχα, ἡ δὲ Ἀνάσταση τὴν ἐπομένη τοῦ Σαββάτου, δηλαδὴ τὴν Κυριακῇ²⁸. Ἡ διαφοροποίησις αὐτὴ ὀφειλόταν (σὺν τοῖς ἄλλοις) καὶ στὴ διαφοροτικὴ μέθοδο καθορισμοῦ τῆς πανσελήνου, ὥστε τὸ Πάσχα νὰ μὴ εἶναι κοινὸ μὲ τοὺς Ἑβραίους²⁹.

Ἡ διαμάχη συνέχισε νὰ ἐντείνεται ἕως τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 2ου αἰ. (ὅταν ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος ἀγωνίστηκε ὥστε νὰ μὴ ἐξελιχθεῖ σὲ σχίσμα)³⁰, μὲ τὴν πλειονότητα τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ υἱοθετοῦν τὴν ἄποψη

25. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, Ε', 23, ΕΠΕ 29, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 196.

26. «Ὡστε ἑορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας» (Α' Κορ. 5, 8). Ἡ θέσις ἄλλωστε τοῦ ἀπ. Παύλου ὅτι «τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός» (Α' Κορ. 5, 7) ἔγινε σύμβολο τῆς νέας περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας (βλ. τίς σημαντικὲς ἐπὶ τοῦ θέματος παρατηρήσεις τοῦ Ἀ. Σμέμαν, *Ἡ Ἐκκλησία Προσευχομένη. Εἰσαγωγὴ στὴ λειτουργικὴ Θεολογία*, ὁ.π., σ. 114).

27. Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων*, τόμ. 2, Ἀθήνα 1852, σσ. 11-12.

28. Ἰω. 19, 31: «Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἐπὶ παρασκευῇ ἦν ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ σαββάτου» Ἰω. 20, 1: «Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωῒ, σκοτίας ἔτι οὔσης εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου». Περὶ τῶν καινοδιαθηκικῶν μαρτυριῶν σχετικῶς μὲ τὸν χρόνον Σταυρώσεως βλ. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1980, στ. 783.

29. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι χρησιμοποιοῦσαν ἓναν κύκλο 80 (ἢ 16) ἐτῶν, τὸν λεγόμενον τοῦ Ἴππολύτου, μὲ τὸ Πάσχα μεταξὺ 25ης Μαρτίου καὶ 21ης Ἀπριλίου. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἀντιθέτως χρησιμοποιοῦσαν ἓναν κύκλο 19 ἐτῶν, ἀποδιδόμενον στὸν Ἀνατόλιο, μὲ τὸ Πάσχα μεταξὺ 22ας καὶ 25ης Ἀπριλίου [βλ. Δ. Κατσῆς, «Πάσχα», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 10 (1967), στ. 115].

30. Βλ. Christine Mohrmann, «Le conflit pascal au IIe siècle. Note Philologique», *Vigiliae*

τηρήσεως τῆς Ἀναστάσεως τὴν Κυριακὴ³¹. Στὴν ψευδώνυμη Πασχάλιο Ὁμιλία (ἔργο τοῦ 2ου αἰ., τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται στὸν Ἰππόλυτο Ρώμη ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἔχει συγγραφῆ ἀπὸ κάποιον ἀνώνυμο καὶ πρῶην Τεσσαρεσκαίδεκατίτη), τὸ Πάσχα χαρακτηρίζεται ὡς κοινὴ τῶν ὄλων πανήγυρις, ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ὑπῆρχε –ἐπὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ Πάσχα– ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν³². Ἐν τούτοις, οἱ ἐκκλησιαστικὲς διαμάχες ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἡμερομηνία τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα δὲν ἔπαυσαν κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες³³.

Στὸ σημεῖο αὐτό, πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε πολὺ συνοπτικὰ στὸ ἑβραϊκὸ Πάσχα, τὸ ἀποκαλούμενο καὶ «Νομικὸν Φάσκα», ἐπειδὴ καθοριζόταν ἀπὸ τὸν μωσαϊκὸ νόμο³⁴. Ὁ νόμος αὐτὸς καθόριζε τὸν ἑορτασμὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ Πάσχα τὴν ἡμέρα, ἢ ὁποία συνέπιπτε μὲ τὴν πρῶτη ἑαρινὴ πανσέληνο. Τὸ ἑβραϊκὸ ἡμερολόγιο ἦταν ἡλιοσεληνιακόν, δηλαδὴ ἕνας μῆνας ἀντιστοιχοῦσε σὲ ἕναν πλήρη κύκλο φάσεων τῆς σελήνης. Ὡς πρῶτη ἡμέρα τοῦ μῆνα ἐθεωρεῖτο ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία ἐμφανιζόταν ὁ μηνίσκος τῆς νέας σελήνης. Σύμφωνα μὲ τὸ ἑβραϊκὸ μηνολόγιο, ὁ μῆνας τοῦ ὁποίου ἢ πανσέληνος συμβαίνει πάντοτε ἀμέσως μετὰ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία καλεῖται «Νισάν» καὶ εἶναι ὁ πρῶτος μῆνας τοῦ θρησκευτικοῦ ἑβραϊκοῦ ἔτους. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ πανσέληνος ἀπέχει ἀπὸ τὴ νέα σελήνη περίπου δεκατέσσερις ἡμέρες καὶ –ἐπομένως– ἡ 14ῃ Νισάν θεωρεῖται ὡς σταθερὴ ἡμερομηνία τοῦ Νομικοῦ Φάσκα³⁵.

Christianae 16 (1962), σσ. 154-171.

31. C. W. Dugmore, «A note on the Quatrodecimans», *Studia Patristica* IV (1961), σσ. 411-421.

32. Anonymus Quatrodecimanus, ps. Hippolytus, *Homilia in Sanctum Pascha*, 1-3, Sources Chrétiennes 27, σσ. 117-123.

33. F. L. Cross, «Paschal Controversies», *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford University Press, Oxford 2005.

34. Πλήρης μελέτη τοῦ θέματος καὶ παράθεση τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας στὸ ἔργο τοῦ Δ. Α. Δόικου, *Τὸ βιβλικὸν ἑβραϊκὸν πάσχα...*, ὁ.π.

35. Ὁ ὅρος «Νομικὸ Φάσκα» παραπέμπει στὸν ἑβραϊκὸν πασχάλιο ἑορτασμὸ, ὁ ὁποῖος ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὸν μωσαϊκὸν νόμο (ἐξ οὗ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ «νόμου»). Ὁ ὅρος «Φάσκα» δὲν ἀπαντᾷ στοὺς Ὁ, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν (ἀντ' αὐτοῦ) τὸν ὅρο «Πάσχα». Συναντᾶται στὸν Ἰώσηππο (1ος αἰ.), ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ περὶ γεγονότων «γενομένων κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τῶν ἀζύμων ἑορτῆς, ἣν Φάσκα λέγομεν» (*Ιουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, XIV, Β', 1). Βλ. καὶ Ν. Ἐ. Τζιράκης, «Φάσκα», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 11 (1967), στ. 1004. Ἐπομένως, ὁ ὅρος «Φάσκα» εἶναι γνωστός (στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία) ἐκ παραλλήλου μὲ τὸν παλαιοδιαθητικὸν ὅρο «Πάσχα».

Ἡ ἔριδα γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τοῦ Πάσχα κατὰ τὸν 2ο αἰῶνα προέκυψε ἀπὸ τὶς διαφορετικὲς παραδόσεις τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἑορτῆς ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς νηστείας τῶν Χριστιανῶν πρὸ τῆς ἑορτῆς. Οἱ Τεσσαρεκαιδεκατίτες, ἑορτάζοντας μαζὶ μὲ τὴν Ἀνάσταση τὸν σταυρικὸ θάνατον τοῦ Κυρίου, νήστευαν ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι μέχρι τὴν ἑσπέρα τῆς 14ης τοῦ μηνὸς Νισάν, ὅποτε τελοῦσαν τὸ πασχάλιο δεῖπνον μαζὶ μὲ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν. Οἱ ὑπόλοιποι Ἐκκλησίες, ἑορτάζοντας τὴν Ἀνάσταση τὴν Κυριακὴν μετὰ ἀπὸ τῆς 14ης τοῦ μηνὸς Νισάν, νήστευαν τὴν Παρασκευὴν καὶ τὸ Σάββατον ποὺ προηγούνταν³⁶.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ νηστεία ἀπετέλεσε παράγοντα γιὰ τὴν διάκριση τῶν δύο παραδόσεων περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα (τῶν Τεσσαρεκαιδεκατητῶν καὶ τῶν ὑπολοίπων) μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Εἰρηναῖο Λυῶνος (τὴν ὁποία διέσωσε ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας): «οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας. Οἱ μὲν γὰρ οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ πλείονες, οἱ δὲ τεσσαράκοντας ὥρας ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσιν τὴν ἡμέραν αὐτῶν»³⁷. Οἱ ἡμέρες τῆς νηστείας ἐποίκιλλαν ἀναλόγως μὲ τὴν παράδοση τῆς κάθε τοπικῆς Ἐκκλησίας³⁸, γεγονός ποὺ συνηγοροῦσε ὑπὲρ μιᾶς αὐτοτέλειας τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἀπὸ πολὺ ἔνωρις διατυπώθηκε ἡ ἀποδοκιμασία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸν συνεορτασμὸ τοῦ χριστιανικοῦ μὲ τὸ ἑβραϊκὸ Πάσχα. Τοῦτο

36. Σημαντικώτατη εἶναι ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἡ μαρτυρία τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας: «Τῆς Ἀσίας ἀπάσης αἱ παροικίαι ὡς ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας σελήνης τὴν τεσσαρεκαιδεκάτην ὦντο δεῖν ἐπὶ τοῦ σωτηρίου Πάσχα ἑορτῆς παραφυλάττειν, ἐν ἧ ἴθειν τὸ πρόβατον Ἰουδαίους προηγορεύετο, ὡς δέον ἐκ παντὸς κατὰ ταύτην, ὁποία δ' ἂν ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος περιτυγχάνοι, τὰς τῶν ἀσιτιῶν ἐπιλύσεις ποιεῖσθαι, οὐ ἔθους ὄντος τοῦτον ἐπιτελεῖν τὸν τρόπον ταῖς ἀνὰ τὴν λοιπὴν ἅπασαν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ καὶ εἰς δεῦρο κρατήσαν ἔθος φυλαττούσαις, ὡς μηδ' ἑτέρα προσήκειν παρὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡμέραν τὰς νηστείας ἐπιλύεσθαι» (Εὐσεβίου Καισαρείας, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, V, 23, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 341. Σχετικῶς μὲ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν βλ. καὶ Βλ. Φειδᾶς, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, τόμ. Α', Ἀθήνα 32002, σσ. 274-275.

37. Εὐσεβίου Καισαρείας, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, V, 24, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 343.

38. Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες τῶν Ἀνατολικῶν στῆ Ρώμῃ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων: ἡ περὶ Πάσχα ἔριδα», στό: Ἄν. Ν. Μιχαλόπουλος – Χρυσάνθη Τσίτσιου-Χελιδόνη (ἐπιμ.), Πολυπολιτισμικότητα στῆ Ρώμῃ καὶ κοινωνικὴ πνευματικὴ ζωὴ, Πρακτικὰ τοῦ Ἡ Πανελληνίου Συμποσίου Λατινικῶν Σπουδῶν, Κομοτηνῆ 2-5 Μαΐου 2007, ἐκδ. Δ.Π.Θ. - Τμῆμα Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, Ἀθήνα 2013, σ. 127.

ἀποδεικνύεται με τὸν 7ο κανόνα τῶν Ἀποστόλων, ὁ ὁποῖος ἀποδοκιμάζει τοὺς Τεσσαρεσκαίδεκατίτες³⁹. Τὸ θέμα τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς τὸ μέγιστο πρόβλημα τοῦ 2ου αἰώνα, ἀποτελοῦσε ὅμως πρόβλημα μεταξὺ τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ὅταν συνέβαινε Μικρασιάτες χριστιανοὶ νὰ ἐγκαθίστανται στὴ Δύση ἢ καὶ ἀντιστρόφως. Ὁ Μικρασιάτης πρεσβύτερος Βλάστος μετέβη στὴ Ρώμη καὶ εἰσήγαγε στὴ μικρασιατικὴ κοινότητα τῶν χριστιανῶν τὰ πασχάλια ἔθιμα τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν, μεῖς ἰδιαίτερη ἀπήχηση στοὺς κύκλους τῶν Μοντανιστῶν⁴⁰. Ἡ σύγχυση, τὴν ὁποία προκάλεσε ἢ ἐν λόγω δραστηριότητα τοῦ Βλάστου, ὁδήγησε τὸν μὲν Ρώμης Ἐλεύθερο νὰ τὸν ἀποκόψει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινωρία⁴¹, τὸν δὲ Εἰρηναῖο νὰ τοῦ ἀπευθύνει ἐπιστολὴ περὶ σχίσματος⁴². Ἡ δραστηριότητα αὐτὴ τοῦ Μικρασιάτη πρεσβυτέρου ὁδήγησε τὸν Ἰππόλυτο Ρώμης νὰ τὸν κατηγορήσει ὅτι εἰσήγαγε στὴ Ρώμη τὸν Ἰουδαϊσμό⁴³.

Οἱ θέσεις τοῦ Βλάστου δημιούργησαν ρήγματα στὸ συναινετικὸ κλίμα ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ μεταξὺ Ἀνικῆτου Ρώμης καὶ Πολυκάρπου Σμύρνης⁴⁴, ἔνεκα μάλιστα τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ἐλεύθερος Ρώμης ὑπῆρξε αὐτόπτης μάρτυς τῶν σχετικῶν συζητήσεων μεταξὺ Ἀνικῆτου καὶ Πολυκάρπου⁴⁵.

39. «Εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἀγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελέσει, καθαιρεῖσθω» (βλ. Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα...*, ὅ.π., τόμ. Β', σσ. 10-11). Οἱ 85 Κανόνες ποὺ φέρονται ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀποστόλων δὲν συνετάγησαν ἀπὸ τοὺς Μαθητὲς τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ ἀποτελοῦν ἀρχαία κανονικὴ συλλογὴ μεῖς ἰδιαίτερο κύρος (ἰδιαιτέρως γιὰ τὴν Ἀνατολή), ἔχοντας ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὸν 2ο κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (692). Βλ. Π. Μπούμης, *Κανονικὸν Δίκαιον*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 32022, σσ. 39-40. Ἄ. Ἀλιβιζάτος, *Οἱ ἱεροὶ Κανόνες*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 1997 (ἀναπαράγωγὴ τῆς 2ας ἐκδόσεως τοῦ 1949).

40. Φ. Ἰωαννίδης, «Ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς ζητούμενο», *Θεολογικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Ἱ. Μ. Κιτίου Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυκας ΙΖ'* (Λάρινα 1995), σ. 68.

41. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 15, ΒΕΠΕΣ 19, σσ. 331-332 (βλ. καὶ Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες...», ὅ.π., σ. 129).

42. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 15, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 339.

43. G. La Pianna, "The Roman Church at the end of the second century", *Harvard Theological Review* 18, 3 (1925), σ. 218.

44. Βλ. Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες...», ὅ.π., σ. 129.

45. Σύμφωνα με πληροφορία τοῦ Ἠγησίππου (βλ. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, IV, 22, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 303).

Ὁ Εἰρηναῖος, ἂν καὶ μαθητὴς τοῦ Πολυκάρπου, ὑποστήριξε ἐνεργῶς τὶς θέσεις τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης περὶ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ⁴⁶.

Περὶ τὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 2ου αἰ. ὁ διαφορετικὸς ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα μεταξὺ μικρασιατικῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν εἶχε ἀρχίσει νὰ δημιουργεῖ ἐκκλησιολογικὰ προβλήματα: οἱ μικρασιατικὲς Ἐκκλησίες διέκοψαν τὴν κοινωνία τους μὲ τὸν Ρώμης Ἐλεύθερο (175-189)⁴⁷, ἐνῶ ὁ μαθητὴς τοῦ Πολυκάρπου Σμύρνης Εἰρηναῖος Λυῶνος προσπάθησε νὰ ἐπιλύσει τὰ προβλήματα ποὺ εἶχε δημιουργήσει στὴ Ρώμη ἢ παρέμβαση τοῦ πρεσβυτέρου Βλάστου, ἀποστέλλοντας ἐπιστολὴ πρὸς αὐτόν⁴⁸. Ἡ ὄξυνση ἔλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις ὅταν ὁ Βίκτωρ Ρώμης (189-199) συνεκάλεσε πρὸς διευθέτηση τοῦ προβλήματος τοπικὴ Σύνοδο τὸ 196, κατατάσσοντας τοὺς Τεσσαρεσκαίδεκατίτες στοὺς «ἐτεροδοξοῦντες» καὶ διακόπτοντας τὴν μετ' αὐτῶν ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία⁴⁹.

Ἀκολούθως, ὁ Βίκτωρ μὲ ἐπιστολὲς του ζήτησε τὴ σύγκληση τοπικῶν Συνόδων, οἱ ὁποῖες θὰ ἔπρεπε νὰ κοινοποιήσουν τὶς ἀποφάσεις τους στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης. Πράγματι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, «Σύνοδοι δὴ καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταυτὸν ἐγίνοντο, πάντες τε μιᾶ γνώμη δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχόσε διετυποῦντο, ὡς ἂν μηδ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ τῆς Κυριακῆς ἡμέρα τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ Κυρίου μυστήριον καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ κατὰ τὸ Πάσχα νηστειῶν φυλαττοίμεθα τὰς ἐπιλύσεις»⁵⁰.

Εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ τοπικὲς Ἐκκλησίες διαφωνοῦσαν μὲν μὲ τὶς μικρασιατικὲς Ἐκκλησίες στὸ θέμα τῆς ἡμερομηνίας ἑορτασμοῦ τοῦ

46. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 20, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 339.

47. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 15, ΒΕΠΕΣ 19, σσ. 331-332.

48. *Πρὸς Βλάστον, περὶ σχίσματος* (Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 20, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 339). Στὴ Ρώμη, ἡ ἔριδα σχετικῶς μὲ τὸν ἑορτασμὸ τοῦ Πάσχα ἦταν ἔντονη ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ 2ου αἰώνα, ὁ δὲ Εἰρηναῖος Λυῶνος ἀναφέρεται σὲ ὀνόματα Ἐπισκόπων τῆς Ρώμης, οἱ ὁποῖοι προσπάθησαν νὰ διαχειρισθοῦν τὸ ὅλο πρόβλημα (βλ. Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες...», ὅ.π., σ. 128 ἔξ).

49. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 24, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 343. Ἦδη ἡ διαδικασία ἐκλογῆς τοῦ Βίκτωρα στὴ θέση τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης σχετιζόταν καὶ μὲ τὸ θέμα τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ, διότι ὑπῆρχε ἔντονος προβληματισμὸς στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης περὶ τῆς πασχάλιας ἔριδας καὶ προφανῶς ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς ποὺ συμμετείχαν στὴν ἐκλογὴ προσέβλεπαν σὲ μία διευθέτηση τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν νέο ἐπίσκοπο (βλ. Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες...», ὅ.π., σ. 130).

50. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 23, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 341.

Πάσχα, ἀποδοκίμασαν ὁμῶς καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ Ρώμης στὴν ἀντίδρασή τους ἐναντίον τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν. Ἔτσι, ὁ Εἰρηναῖος ἐκπροσωπώντας τὴ Σύνοδο τῶν Ἐπισκόπων τῆς Γαλλίας, σημείωσε ὅτι ἡ διαφορὰ στὸν χρονικὸ ἑορτασμὸ τοῦ Πάσχα δὲν συνιστοῦσε διαφωνία σὲ θέματα πίστεως (δηλαδή σὲ θέματα σωτηρίας), ἐφ' ὅσον «*ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησιν*»⁵¹. Μὲ βάση αὐτὴν τὴ συναινετικὴ θέση, ὁ Εἰρηναῖος κάλεσε τὸν Βίκτωρα νὰ ἐπιστρέφει (ὡς Ἐκκλησία τῆς Ρώμης) στὴν ἀνεκτικότητα πρὸς τὴν μικρασιατικὴ παράδοση ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα.

Παρόμοια ἀπάντηση ἔδωσαν καὶ οἱ Σύνοδοι τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Παλαιστίνης, τοῦ Πόντου, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας. Ἐκ μέρους τῶν μικρασιατικῶν Ἐκκλησιῶν ἀπήντησε στὸν Ἐπίσκοπο Ρώμης ὁ Πολυκράτης Ἐφέσου, ὁ ὁποῖος ὑπερασπίσθηκε τὴν ἰωάννεια παράδοση τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν. Ὅλες αὐτὲς οἱ διαδικασίες ὁδήγησαν τὸν Βίκτωρα Ρώμης νὰ υἱοθετήσει τὴν ἀρχὴ τῆς ἀνεκτικότητος ἔναντι τῶν μικρασιατικῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία εἶχε συμφωνηθεῖ μεταξὺ Ἀνικήτου καὶ Πολυκάρπου⁵².

Παρ' ὅλες τὶς ἐν λόγῳ ἀντιδράσεις τῶν ὑπολοίπων Ἐκκλησιῶν, οἱ Τεσσαρεσκαίδεκατίτες ἀποφάσισαν νὰ ἐμμείνουν στὴν παράδοσή τους καὶ νὰ ἑορτάζουν τὸ Πάσχα τῇ 14ῃ τοῦ μηνὸς Νισάν. Αὐτὸ δηλώνεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Ἐφέσου Πολυκράτη πρὸς τὸν Βίκτωρα Ρώμης, τονίζοντας ὅτι ὁ ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα κατὰ τὴ συγκεκριμένη ἡμερομηνία ἀποτελεῖ ἀποστολικὴ παράδοση, ἐνῶ ἐπικαλεῖται καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος προσωπικὴ του ἐμπειρία⁵³. Εἶχε ὁμῶς ἀρχίσει νὰ δημιουργεῖται ἓνα πνεῦμα ἀνάγκης συμφιλίωσης μεταξὺ τῶν δισταμένων ἀπόψεων τῶν Ἐκκλησιῶν σχετικῶς μὲ τὸν χρόνο ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Σημαντικὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ πνεύματος συμφιλίωσης ἀποτελεῖ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Εἰρηναίου Λυῶνος πρὸς τὸν Βίκτωρα Ρώμης. Ἄν καὶ Μικρασιάτης, ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος συμφωνοῦσε μὲ τὸν Ἐπίσκοπο Ρώμης ὅτι πρέπει «*ἐν μόνη τῇ τῆς Κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως ἐπιτελεῖσθαι μυστήριον*», ἀλλὰ συνιστοῦσε στὸν Ρώμης «*προσηκόντως*,

51. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 234, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 343 (βλ. καὶ Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες...», ὅ.π., σ. 130).

52. Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες...», ὅ.π., σ. 131.

53. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 24, ΒΕΠΕΣ 19, σσ. 342-343.

ὡς μὴ ἀποκόπτοι ὄλας τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀρχαίου ἔθους ἐπιτηρούσας»⁵⁴.

Στὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Βίκτωρα Ρώμης, ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος ἐπικαλεῖται τὴν εἰρηνικὴ συζήτηση περὶ τοῦ συγκεκριμένου θέματος μεταξὺ τοῦ Πολυκάρπου Σμύρνης καὶ τοῦ Ρώμης Ἀνικήτου (155-166), οἱ ὅποιοι παρὰ τὴν ἐπιμονή τους στὶς ἀπόψεις τους περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα διετήρησαν τὴν ἐκκλησιαστικὴ τους κοινωνία⁵⁵. Σύμφωνα μὲ τὸν Εἰρηναῖο, ὄλοι οἱ προκάτοχοι τοῦ Βίκτωρα εἶχαν ἀκολουθήσει παρόμοια στάση ἀπέναντι στὶς μικρασιατικὲς Ἐκκλησίες τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν⁵⁶.

Ἦδη κατὰ τὸν 2ο αἰῶνα ἡ κύρια ἡμέρα Λατρείας, μελέτης τῶν Γραφῶν καὶ τελέσεως τῆς θ. Εὐχαριστίας ἦταν ἡ Κυριακὴ, ὡς ἀνάμνηση τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ⁵⁷, ἀλήθεια ἡ ὁποία παρέμεινε ζωντανὴ στὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας στοὺς μεταγενέστερους αἰῶνες⁵⁸.

54. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 24, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 343.

55. Γ. Κονιδάρης, *Γενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 224.

56. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, V, 24, 14 καὶ 17, ΒΕΠΕΣ 19, σσ. 343 καὶ 344.

57. Α' Κορ. 16, 2: «Κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῶ τιθέτω θησαυρίζων ὅτι ἂν εὐοδῶται». Πιστεύεται πὼς «εἶχε ἤδη καθιερωθεῖ γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ἡ Κυριακὴ ὡς ἡμέρα λατρείας» (Σ. Ἀγουρίδης, *Ἀποστόλου Παύλου, Πρώτη πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Π. Πουρναρά, 1982, σ. 281) καὶ «σηματοδοτεῖ τὴ χρονικὴ στιγμή ἀποσπάσεως τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἐβραϊκὴ λατρευτικὴ παράδοση τῆς Συναγωγῆς κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου. Ἡ Κυριακὴ ὑποκαθιστᾷ πλέον τὸ Σάββατο ὡς βασικὴ ἡμέρα Λατρείας καὶ ὡς ἡμέρα Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἀποτελεῖ ἕνα νέο τρόπο ζωῆς σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ "σαββατισμὸ"» (Γ. Ν. Φίλιας, *Λειτουργικὴ*, τόμ. Α', ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 2006, σ. 44 καὶ ὑπόσημ. 97, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία). Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἀπὸ ὅλα τὰ βιβλία τῆς Κ.Δ. μόνο ἡ Α' πρὸς Κορινθίους καὶ ἡ Ἀποκάλυψη χρησιμοποιοῦν τὸ ἐπίθετο «Κυριακός», φαίνεται δὲ ὅτι τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὸν πλοῦτο τῶν δύο κειμένων σὲ εὐχαριστιακὰ καὶ σωτηριολογικὰ στοιχεῖα (βλ. Γ. Γρατσέας, *Τὸ Σάββατον ἐν Κουμραν καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ*, Ἀθήναι 1971). Κατὰ τὸν 2ο αἰ. ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας θεωρεῖ ὅτι «ἡ καινούργια ἐλπίδα» ποὺ προσφέρει ἡ χριστιανικὴ πίστις ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι οἱ πιστοὶ πλέον «δὲν σαββατίζουν» ἀλλὰ «ζοῦν κατὰ Κυριακὴν», ἑορτάζουσαν δηλαδὴ τὴν ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως, ποὺ συνιστᾷ τὸ κέντρο τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδας (*Πρὸς Μαγνησιεῖς*, 9, 1, ΒΕΠΕΣ 2 1955, σ. 270). Στὴν ἐκτενέστερη μορφή τῆς *Πρὸς Μαγνησιεῖς* ἐπιστολῆς ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας διακηρύσσει ὅτι ἡ Κυριακὴ εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου (ΒΕΠΕΣ 2, 1955, σ. 295).

58. Μετὰ τὸν 4ο αἰῶνα, ὁ Ψευδο-Ἰουστίνος στὶς *Ἀποκρίσεις πρὸς Ὁρθόδοξους*, σημειώνει ὅτι «Τὸ δὲ ἐν κυριακῇ μὴ κλίνειν γόνυ, σύμβολόν ἐστι τῆς ἀναστάσεως, δι'

Β. Στην περίοδο όμως πριν από την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο υπήρξε προσπάθεια για έναν κοινό έορτασμό του Πάσχα (για μία «γεφύρωση» δηλαδή του ημερολογιακού χάσματος μεταξύ των Τεσσαρεσκαίδεκατιτών και των ύπολοιπων Ἐκκλησιῶν).

Τὴν προσπάθεια αὐτὴ πραγματοποίησε ὁ Πάπας Ρώμης Πίος Α΄, ὁ ὁποῖος διετέλεσε Ἐπίσκοπος Ρώμης μεταξύ τῶν ἐτῶν 142 καὶ 146 μ.Χ. (ἐπομένως, κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶχε ἐμφανιστεῖ –καὶ βρισκόταν σὲ ἔξαρση– ἡ παράδοση τῶν ἰωάννειων Ἐκκλησιῶν περὶ τοῦ έορτασμοῦ τοῦ σταυρώσιμου καὶ ἀναστάσιμου Πάσχα τὴν ἴδια ἡμέρα μὲ τὸ έβραϊκὸ Πάσχα)⁵⁹. Ἐν καὶ δὲν ὑπάρχει ἀκριβὴς μαρτυρία περὶ τοῦ μαρτυρίου του (οὔτε ἀκριβὴς χρονολογία)⁶⁰, ὅμως ὁ Πίος Α΄ υπήρξε σημαντικὴ μορφή στὴν ἱστορία τοῦ ἀρχέγονου χριστιανισμοῦ⁶¹ καὶ

ἦς τῆ τοῦ Χριστοῦ χάριτι, τῶν τε ἀμαρτημάτων καὶ τοῦ ἐπ’ αὐτῶν τεθνατωμένου θανάτου ἡλευθερώθημεν» (PG 6, 1364B). Ἀλλὰ καὶ σὲ ἀμφιβαλλόμενο κείμενο τοῦ Μ. Ἀθανασίου [προέρχεται μᾶλλον ἀπὸ μεταγενέστερο συγγραφέα, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Π. Χρήστου (Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμ. Γ΄, ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 518)] ἐπισημαίνεται ὅτι «ἀνακαινούμεθα τῆ Κυριακῇ, ὅτε ὁ παλαιός, ἀπεκδυθείς, ἀνεγεννήθη τῆ ἀναστάσει (Περὶ Σαββάτων καὶ Περιτομῆς, ἐκ τῆς Ἐξόδου, 5, ΒΕΠΕΣ 35, 1964, σ. 159). Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία αὐτὴ ἐπομένως, ἡ Κυριακὴ ὡς ἡμέρα Ἀναστάσεως ἀποτελεῖ μίαν καινούργια γέννηση καὶ μίαν «ἀνακαινίση» τοῦ «παλαιοῦ ἀνθρώπου». Ἡ ὁρολογία αὐτὴ βεβαίως πρέπει νὰ συνδυασθεῖ μὲ τὸ γεγονός τοῦ Βαπτίσματος κατὰ τὴν πασχάλια νύκτα. Ἡ δυνατότητα μιᾶς καινούργιας ζωῆς, τὴν ὁποία προσφέρει τὸ ἀναστάσιμο γεγονός κατὰ τὴν Κυριακὴ, νοηματοδοτεῖται ἀπὸ τὴ «δωρεά» τῆς βαπτισματικῆς ἐμπειρίας κατὰ τὴν ἡμέρα ἐκεῖνη. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ Κυριακὴ ἢ Ἀνάσταση καὶ τὸ Βάπτισμα συναποτελοῦν τὴν πηγὴ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου (βλ. Κ. S. Latourette, “Admission, Worship, and Discipline in the Christian Community” στό: *A History of Christianity*, vol. 1: to A.D. 1500, Harper Collins Publishers, New York 1978, σσ. 82 ἔξ.).

59. Βλ. τὰ σχετικὰ μὲ τὴ βιογραφία του στό ἄρθρο “Pope St. Pius I”, στό: C. Hebermann (ed.), *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York 1913.

60. Τὸ ὄνομά του δὲν συγκαταλέγεται στό ρωμαϊκὸ μαρτυρολόγιο (βλ. *Martyrologium Romanum*, Typis Vaticanis, Vaticano 2004) ἀλλὰ οὔτε καὶ στό ἐκκλησιαστικὸ ἡμερολόγιο (βλ. *Calendarium Romanum*, Liberia Editrice Vaticana, Vaticano 1969). Ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, τό (μαρτυρικὸ) τέλος τοῦ Πάπα Πίου Α΄ μπορεῖ νὰ ὑποθεθεῖ περὶ τὸ 155 (*Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, IV, 11, 1· V 24, 14, PG 20, 328B-C, 445B, 404A· βλ. καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ J. Patinot, «Πίος», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 10 (1967), σ. 395).

61. Σχετικῶς μὲ τὸν ὄρο ἀρχέγονος Χριστιανισμός δανειζόμαστε τὴν ἔκφραση τοῦ J. Weiss ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ ἔργου του: *Ὁ ἀρχέγονος Χριστιανισμός· ἡ ἱστορία τῆς περιόδου 30-150 μ.Χ.*, μετάφρ. Σ. Ἀγουρίδης, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2001.

προσπάθησε να διευθετήσει την ξριδα μεταξύ των Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν ὑπολοίπων. Ἔτσι, ὄρισε μὲ διάταγμα νὰ ἐορτάζεται τὸ Πάσχα μόνον καθ' ἡμέρα Κυριακῆ, φροντίζοντας ὅμως παράλληλα νὰ διατηρήσει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὶς Ἐκκλησίες τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν⁶².

Παρόμοια προσπάθεια γεφυρώσεως τοῦ χάσματος μεταξύ Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν καὶ ὑπολοίπων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν 2ο αἰῶνα παρατηροῦμε καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ Πολυκάρπου Σμύρνης, ὁ ὁποῖος βρέθηκε περὶ τὸ 155 μ.Χ. στὴ Ρώμη (τοῦ μαρτυρίου του ἐπικειμένου)⁶³ καὶ ὄντας Τεσσαρεσκαίδεκατίτης εἶχε ἐπὶ τοῦ θέματος –σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Εἰρηναίου Λυῶνος, τὴν ὁποία διασώζει ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας– εἰρηνικὴ συζήτηση μὲ τὸν Ρώμης Ἀνίκητο καὶ «ἐκοινωνήσαν ἑαυτοῖς καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ κατ' ἐντροπὴν δηλονότι καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης Ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων»⁶⁴. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης υἰοθέτησε (κατ' ἀρχάς) τὴν ἀρχὴ τῆς ἀνεκτικότητος πρὸς τὶς συνήθειες τῶν Μικρασιατῶν Χριστιανῶν⁶⁵.

Δέκα ἔτη ὅμως μετὰ ἀπὸ τὴν εἰρηνικὴ συζήτηση τοῦ Πολυκάρπου Σμύρνης καὶ τοῦ Ἀνίκητου Ρώμης περὶ τοῦ χρόνου ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα (περὶ τὸ 166), δημιουργήθηκαν νέες διαφωνίες μεταξύ τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν καὶ τῶν ὑπολοίπων Ἐκκλησιῶν. Στις ξριδες αὐτὲς ἀναμίχθηκαν οἱ Ἐπίσκοποι Ἱεραπόλεως Κλαύδιος Ἀπολλινάριος καὶ Σάρδεων Μελίτων. Ἡ διαφωνία ἐστιαζόταν στὴν ἀντίθεση τῶν δύο Ἐπισκόπων (Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν ἀμφοτέρων) ὡς πρὸς τὸ

62. Οἱ πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ τὸν Εἰρηναῖο Λυῶνος: «Καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης τῆς Ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων, καὶ τῶν τηρούντων [Μικρασιατῶν] καὶ τῶν μὴ τηρούντων [Ρωμαίων]», ΒΕΠΕΣ 19, σ. 344 (βλ. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, τόμ. Α', ὁ.π., σσ. 281-282· F. S. Barcellona, «Pio I», *Encyclopedia dei Papi*, Roma 2000, σ. 221).

63. Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας δὲν ἀναφέρεται στοὺς ἀκριβεῖς λόγους τοῦ ταξιδίου τοῦ Πολυκάρπου στὴ Ρώμη. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Πολύκαρπος θὰ μπορούσε νὰ ἐκπροσωπήσει τὶς μικρασιατικὰς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον ἔφερε τὰ πρεσβεῖα χειροτονίας μεταξύ τοῦ συνόλου τῶν ἐπισκόπων τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν (πρβλ. Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες...», ὁ.π., σ. 128).

64. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 24, 14, 17, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 343-344 (βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* τόμ. Α', ὁ.π., σ. 281).

65. Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες...», ὁ.π., σ. 128.

έορτολογικό περιεχόμενο τῆς 14ης τοῦ μηνὸς Νισάν. Ὁ Ἱεραπόλεως θεωροῦσε ὅτι τῆ συγκεκριμένη ἡμέρα έορταζόταν ἡ Σταύρωση τοῦ Κυρίου στηριζόμενος στὸ Ἰω. 18, 28, ὁ δὲ Σάρδεων ὅτι ἡ 14η Νισάν ἀποτελοῦσε ἡμέρα ἀναμνήσεως τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, στηριζόμενος στὴν παράδοση τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων.

Ἐπίκεντρο τῆς διαμάχης τῶν δύο Ἐπισκόπων ὑπῆρξε ἡ Λαοδίκεια⁶⁶. Εἶναι ἀξιοσημεῖο ὅτι μὲ τῆ διαμάχη αὐτῆ φαίνεται ὅτι τὸ επίκεντρο τοῦ ζητήματος εἶχε μετατοπισθεῖ ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία έορτασμοῦ στὸ έορτολογικὸ περιεχόμενο τοῦ Πάσχα. Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Ἐφέσου Πολυκράτη πρὸς τὸν Ρώμης Βίκτωρα μαρτυρεῖται ὅτι οἱ Ἐκκλησίες τῆς Μ. Ἀσίας συντάσσονταν μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Μελίτωνος Σάρδεων ὡς πρὸς τὸ έορτολογικὸ περιεχόμενο τοῦ Πάσχα, τὴν ὁποῖαν ὁ Πολυκράτης ἀποκαλεῖ ὡς «κανόνα τῆς πίστεως»⁶⁷. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ διαφωνία αὐτῆ προερχόταν ἀπὸ τὴ χρησιμοποίηση διαφορετικῶν ἰουδαϊκῶν ἡμερολογίων γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ έβραϊκοῦ Πάσχα.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ πρῶτες χριστιανικὲς κοινότητες καθόριζαν τὸν πασχάλιο έορτασμὸ ἐπὶ τῆ βάσει κυρίως ἰουδαϊκῶν ἡμερολογίων. Ὁ Μαρκίων, ἐπὶ παραδείγματι, χρησιμοποιοῦσε τὸ σαμαριτικὸ ἡμερολόγιο, ἐνῶ οἱ μοντανιστὲς τὸ ἡλιακὸ ἡμερολόγιο, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιοῦσαν καὶ οἱ Ἐσσαῖοι. Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ἡλιακοῦ ἡμερολογίου στὴ Φρυγία εἶναι ἡ πιθανὴ αἰτία διατυπώσεως τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἐπισκόπου Ἱεραπόλεως περὶ τοῦ έορτολογικοῦ περιεχομένου τοῦ Πάσχα⁶⁸. Ὁ Ἱεραπόλεως, καταπολεμώντας τὶς αἰρετικὲς τάσεις τῶν Μοντανιστῶν στὴ Φρυγία, ὑποστήριξε τὸν έορτασμὸ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴν 14η Νισάν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα⁶⁹.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἱεραπόλεως Ἀπολλιναρίου θεωροῦσαν ὅτι τὸ ἰουδαϊκὸ Πάσχα ἀποτελοῦσε προτύπωση τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου,

66. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, IV, 24, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 306.

67. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, V, 24, ΒΕΠΕΣ 19, σ. 306.

68. Ἦδη κατὰ τὴν περίοδο ἐπισκοπείας στὴ Ρώμη τοῦ Ἐλευθέρου (174-189) δημιουργήθηκε ἐκεῖ ἡ πρώτη μοντανιστικὴ κοινότητα, μεταξὺ κυρίως τῶν ἐκ Φρυγίας Μικρασιατῶν, οἱ ὁποῖοι ἀκολοῦθοῦσαν τὴν παράδοση τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν περὶ έορτασμοῦ τοῦ σταυρώσιμου Πάσχα, ἂν καὶ εἶχαν υἱοθετήσει ὡς σταθερὴ ἡμερομηνία έορτασμοῦ τὴν 6η Ἀπριλίου (βλ. Ἰω. Παναγιωτόπουλος, «Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες...», ὅ.π., σ. 130).

69. Περὶ τῶν μνημονευομένων ἡμερολογίων βλ. Δ. Κατσῆς, «Ἡμερολόγιον», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 6 (1966), στ. 46-48.

στηριζόμενοι στην παύλεια θεολογία ότι «τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ὑμῶν ἐτύθη Χριστός»⁷⁰. Ἡ ἀποψη αὐτὴ ἐπαναλαμβάνεται τὸν 2ο αἰῶνα ἀπὸ τὸν Ἰουστίνου, τὸν Φιλόσοφο καὶ Μάρτυρα, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι «τὸ μυστήριον τοῦ προβάτου, ὃ τὸ Πάσχα θύειν ἐντέταλται ὁ Θεός, τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ»⁷¹. Ἐπομένως, οἱ δύο ἀπόψεις τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν (τοῦ Ἱεραπόλεως καὶ τοῦ Σάρδεων) μπορούσαν νὰ συγκλίνουν ὅτι κατὰ τὴν 14ῃ Νισὰν ἐόρταζαν τὸ σωτήριο Πάθος τοῦ Κυρίου σὲ ἄρρηκτο σύνδεσμο μὲ τὴν προτύπωσή του ἀπὸ τὸ ἰουδαϊκὸ Πάσχα.

Ἐν κατακλείδι, συμπεραίνουμε ὅτι οἱ ἔριδες περὶ τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα εἶχαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἄμεσο στόχο τὴν πλήρη ἀποσύνδεση τοῦ χριστιανικοῦ ἀπὸ τὸ ἰουδαϊκὸ Πάσχα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἔμμεσο στόχο τὴν πλήρη συμφωνία στὸν ἐορτασμὸ τοῦ Πάσχα, χωρὶς ὅμως ἀκραίες πρωτοβουλίες, οἱ ὁποῖες θὰ ἔθεταν σὲ κίνδυνο τὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη τῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένη τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἦδη ἀπὸ τὸν 3ο αἰῶνα οἱ Τεσσαρεσκαίδεκατίτες προσαρμόστηκαν σταδιακῶς στὴ γενικὴ τάση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ὅμως εἶχε πλέον συνειδητοποιήσει τὴν ἀνάγκη ἐπισήμου καθορισμοῦ τοῦ τρόπου ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Εἶχε δηλαδὴ καταστῆ εἰς ἀνάγκη ἡ ἀνάγκη καταρτισμοῦ πασχάλιων κύκλων, ὥστε ὁ ἐορτασμὸς τοῦ Πάσχα νὰ ἀποδεσμευθῆ πλήρως ἀπὸ τὸν ἰουδαϊκὸ πασχάλιο ἐορτασμὸ.

Στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς προσπάθειας, κατὰ τοὺς πρὸ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου χρόνους, σημειώθηκαν προσπάθειες καταρτισμοῦ ἐνὸς πασχάλιου κύκλου. Ἔτσι, ὁ Ἰππόλυτος Ρώμης εἰσήγαγε (στὶς ἀρχὲς τοῦ 3ου αἰ.) ἕναν ἐλλιπῆ πασχάλιο κύκλο δεκαἕξι ἐτῶν⁷², ὁ δὲ Αὐγουστάλης (Ἐπίσκοπος Ἀρελάτης τῆς Γαλλίας περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου

70. Α' Κορ. 5, 7.

71. Ἰουστίνου, *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα*, 40, PG 6, 561B.

72. Πρόκειται γὰρ μία σειρά πινάκων, μὲ ἐπεξηγήσεις, ὑπὸ τὸν τίτλο: *Ἀπόδειξις χρόνων τοῦ Πάσχα*. Ὁ Ἰππόλυτος καθόριζε κανόνα, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον οἱ ἡμερομηνίες τοῦ Πάσχα ἀνακυκλώνονται ἀνὰ 16 ἔτη, μὲ ἑναρξὴ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (222 μ.Χ.). Ὅταν ὅμως συμπληρώθηκε ὁ πρῶτος κύκλος (τὸ 237 μ.Χ.) παρουσιάσθηκε χρονικὴ ἀπόκλιση τριῶν ἡμερῶν. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὀδήγησε στὴν ἀνάγκη διορθώσεως, τὴν ὁποία ἐπιχειρεῖ τὸ ἔργο *De pascha computes*, τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται στὸν Κυπριανό (βλ. Π. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τόμ. Β', ὁ.π., σ. 738).

αί.) προέτεινε έναν ακριβέστερο πασχάλιο κύκλο τῶν δεκαέξι ἐτῶν, τὸν ὁποῖον ἀποδέχθηκαν οἱ περισσότερες Ἐκκλησίες τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀνατολή, ὁ περίφημος γιὰ τὶς μαθηματικὲς καὶ ἀστρονομικὲς του γνώσεις Ἐπίσκοπος Λαοδικείας τῆς Συρίας Ἀνατόλιος εἰσήγαγε (κατὰ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 3ου αἰ.) μεγαλύτερης ἀκρίβειας πασχάλιο κύκλο δεκαεννέα ἐτῶν, τὸν ὁποῖο ἀποδέχθηκαν οἱ Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐν τούτοις, δὲν προέκυψε πλήρης ὁμοιομορφία στὸν ἑορτασμό τοῦ Πάσχα μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἕνεκα τῆς χρησιμοποίησεως διαφόρων πασχάλιων κύκλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἕνεκα τῆς διαφορᾶς ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας. Τελευταία (καὶ ἐπίσης ἀνεπιτυχῆς) προσπάθεια γιὰ νὰ ἐξευρεθεῖ κάποια λύση στὸ θέμα τοῦ καθορισμοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀπετέλεσε ἡ Σύνοδος τῆς Ἀρελάτης, τὴν ὁποία συνεκάλεσε ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τὸ 314 μ.Χ.⁷³ καὶ ἡ ὁποία προέβαλε –χωρὶς ἀποτέλεσμα– ὡς βάση γιὰ ἕναν κοινὸ ἑορτασμὸ τὸν ὑπολογισμὸ τοῦ Πάσχα σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση τῆς Ρώμης⁷⁴.

2. Ὁ καθορισμὸς τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο

A. Ἡ λήψη τῆς ἀποφάσεως

α. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποφάσεως

Ἡ Σύνοδος ἐπιλήφθηκε τοῦ περὶ Πάσχα ζητήματος «*παυσαμένης τῆς ἐπὶ τῷ δόγματι ζητήσεως*»⁷⁵, γεγονὸς τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἀντιμετώπισε τοῦτο ὡς δογματικὸ ζήτημα· γι' αὐτὸ καὶ ἀπέφυγε νὰ διατυπώσῃ περὶ αὐτοῦ κανόνα, ὅπως ἔπραξε γιὰ τὰ δογματικὰ

73. Ἡ Σύνοδος συνεκλήθη γιὰ νὰ ἐξετάσῃ τὸ θέμα τῶν Δονατιστῶν τῆς Βορείου Ἀφρικής. Μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐκκρεμοτήτων τὶς ὁποῖες ρύθμισε ἡ Σύνοδος, ὑπῆρξε καὶ τὸ θέμα τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ. Ἡ Σύνοδος, μὲ τὸν 1ο κανόνα της, διακήρυξε ὅτι ὁ κοινὸς ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα ἀπὸ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες εἶναι ἐπιβεβλημένος.

74. C. J. von Hefele, *Conciliengeschichte*, Bd. I., Herder, Freiburg in Br. ²1873, σ. 31. Τὴν ἀποτυχία τῆς Συνόδου τῆς Ἀρελάτης νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπίτευξη κοινοῦ ἑορτασμοῦ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τονίζει καὶ ὁ A. Knopfer (*Lehrbuch der Kirchengeschichte*, Herder, Freiburg in Br. ⁶1920, σ. 121).

75. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, I', 21, PG 67, 924.

ζητήματα⁷⁶. Ἡ ἀπόφαση ὅμως τῆς Συνόδου περὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ Πάσχα ἂν καὶ δὲν περιβλήθηκε μὲ τὴν ἰσχὺ Κανόνα, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς «ὄρος», ὁ ὁποῖος μάλιστα «προσεγγίζει σὲ ἀξία τοὺς ὅρους τῆς πίστεως»⁷⁷, μὲ δεδομένη καὶ τὴ σημασία, τὴν ὁποία ἐξ ἀρχῆς ἡ Ἐκκλησία ἀπέδωσε στὸ ζήτημα τοῦ Πάσχα μὲ τὴν ἐπιδίωξη τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος ὁμοιομορφίας καὶ τὴν ἀποφυγὴ συνεορτασμοῦ τοῦ χριστιανικοῦ μὲ τὸ ἐβραϊκὸ Πάσχα⁷⁸.

Ἦδη, ἡ Σύνοδος στὴν Ἀντιόχεια (341 μ.Χ.) στὸν 1ο κανόνα της ἀποκαλεῖ δύο φορές τὴν ἐν λόγῳ ἀπόφαση τῆς Ἀ΄ Οἰκουμενικῆς ὡς «ὄρον τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσης ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς εὐσεβείας τοῦ Θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου περὶ τῆς ἀγίας ἑορτῆς τοῦ σωτηριώδους Πάσχα»⁷⁹. Μὲ τὴ διαπίστωση αὐτὴ συμφωνεῖ καὶ ὁ Ζωναρᾶς, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴν περὶ τοῦ Πάσχα ἀπόφαση τῆς Ἀ΄ Οἰκουμενικῆς ὡς «ὄρο»⁸⁰, ἐνῶ καὶ οἱ Βαλσαμῶν καὶ Ἀριστινὸς ὁμιλοῦν περὶ «ἐνθέσμου τοῦ Πάσχα παραδόσεως»⁸¹.

Ἡ ἀπόφαση τῆς Συνόδου, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τρόπο καθορισμοῦ τοῦ Πάσχα, ἀπευθύνθηκε σὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες, ὥστε «πάντες οἱ ἀδελφοὶ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς νὰ ἑορτάζουν τὸ Πάσχα καθὼς οἱ τῆς Ρώμης, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν»⁸². Ὅπως ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας γιὰ τὴ συγκεκριμένη ἀπόφαση, «τὴν ἀγιωτάτην

76. Πρβλ. τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ζωναρᾶ στὸν Ζ΄ Ἀποστολικὸ Κανόνα: «Εἰ καὶ μὴ εὐρίσκειται ἐν τοῖς κανόσι τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου τοιοῦτος κανὼν» (Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα...*, ὁ.π., τόμ. 2, σ. 10). Συμφώνως μὲ τὸν Κυζίκου Καλλίνικο, «δὲν συμπεριέλαβε προφανῶς ἡ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τὰς περὶ τοῦ Πάσχα ἀποφάσεις ἐν τοῖς Κανόσις αὐτῆς, μὴ θέλουσα νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ ζήτημα δογματικὸν καὶ νὰ ἀναθεματίσῃ ἐκείνους τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν, οἵτινες δὲν θὰ ἐφαίνοντο πρόθυμοι νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, καθόσον ἡ περὶ τοῦ Πάσχα διαφωνία δὲν ἔφερε [...] δογματικὸν χαρακτήρα» [Καλλίνικος Δεληράνης, Μητρ. Κυζίκου, «Τὸ Πάσχα», *Ὁρθοδοξία Α΄* (1926-1927), σσ. 446-447].

77. Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, *Τὸ ἡμερολογιακὸν ζήτημα. Εἰσήγησις πρὸς τὴν Πανορθόδοξον Μεγάλην Σύνοδον*, Ἀθῆναι 1971, σ. 35.

78. L. Duchesne, «La Question de la Pâque au concile de Nicée», *Revue de Questions Historiques*, 28 (1880), σσ. 1-42.

79. Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων*, τόμ. 3, Ἀθῆναι 1853, σ. 123.

80. Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα...*, ὁ.π., τόμ. 3, σ. 124.

81. Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα...*, ὁ.π., τόμ. 3, σ. 125.

82. J.-B. Pitra, *Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta I*, Roma 1864, σ. 435.

τοῦ Πάσχα ἑορτὴν μιᾶ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συντελεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ πρέπει ἐν τοσαύτῃ ἀγιότητι εἶναι τινα διαφορὰν»⁸³.

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἀπόφαση στόχευε στὸν τερματισμὸ τῆς παραδόσεως τῶν μικρασιατικῶν Ἐκκλησιῶν (στὸν τερματισμὸ δηλαδή τῆς παραδόσεως τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν), στὴν ἐπίτευξη εἰρηνεύσεως μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ, καθὼς καὶ στὸν ἀποκλεισμὸ συνεορτασμοῦ τοῦ Πάσχα μετὰ τῶν Ἰουδαίων⁸⁴.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, στὴν προσπάθειά της νὰ καθορίσει τὸν τρόπο ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ, ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ δὲν ὄρισε μῆνες καὶ ἡμέρες τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου⁸⁵, ἀλλὰ ἔθεσε ὡς σταθερὴ βάση τοῦ ὑπολογισμοῦ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία, καθόρισε δηλαδή τὸν ἑορτασμὸ ὄχι ἡμερομηνιακῶς⁸⁶ ἀλλὰ ἀστρονομικῶς – καὶ τοῦτο διότι τὸ κανονικῶς ἐνδιαφέρον δὲν εἶναι ἡ ἡμερομηνία, ἀλλὰ ἡ ἰσημερία⁸⁷.

Ἡ Σύνοδος λοιπὸν θεσμοθέτησε τὸν ἑορτασμὸ τοῦ Πάσχα κατὰ τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν πανσέληνο, ἡ ὁποία (πανσέληνος) ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία⁸⁸. Πρόκειται ἐπομένως περὶ τεσσάρων ὄρων

83. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου*, Γ΄, 19, PG 20, 1077.

84. I. Ordiz de Urbina, *Nizāa und Konstantinopel*, Grünewald, Mainz 1964, σ. 288· Ἰω. Φωκυλίδης, «Ἡ ἐν Νικαίᾳ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* (1925), σ. 193· J. Schmid, *Die Osterfrage auf dem ersten allgemeinen Konzil von Nicäa*, [Theol. Studien der Leogesellschaft 13], Vienna 1905, σ. 32.

85. Βλ. τὴν «Ἐγκύκλιο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (στὶς 1-3-1924) ὅτι ὑπὸ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς «δὲν διετάχθη ὠρισμένον χρονολογικὸν ἢ μηνολογικὸν σύστημα» (*Ἐκκλησία*, τόμ. Α΄, τεύχ. 41, σ. 371).

86. Σύμφωνα μὲ τὸν Δ. Αἰγινήτη, ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, συνελθοῦσα «διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ τὸ Πάσχα», δὲν ἐπεδίωξε τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸ τοῦ χρόνου τοῦ Πάσχα, ἐφ' ὅσον δὲν εἰσῆλθε «σὲ πολὺπλοκοὺς ἀστρονομικοὺς ὑπολογισμοὺς καὶ στίς λοιπὰς λεπτομέρειες τοῦ καθορισμοῦ τοῦ Πάσχα», ὅσο στὴν ἄρση τῆς ἀσυμφωνίας καὶ διαστάσεως μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν [πρβλ. Δ. Αἰγινήτης, «Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ἡμερολογίου εἰς τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἑθνῶν», *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Β΄* (1927), σσ. 57-86].

87. Χρ. Παπαδόπουλος, *Ἡμερολογιακά*, τόμ. Α΄, Ἀθῆναι 1926, σ. 13. Πρβλ. καὶ τὴν ἀποψη τοῦ Βαλασαμῶνος στὴν ἐρμηνεία του στὸν Ζ΄ Ἀποστολικὸν Κανόνα: «Ἐαρινὴ δὲ ἰσημερία γίνεται οὐχ ὡς τινὲς φασὶ κατὰ τὴν κέ' τοῦ Μαρτίου μηνὸς ἢ τὴν κ' ἢ ἐτέραν οἰανδήποτε ὠρισμένην ἡμέραν, ἀλλ' ὅτε τύχη. Ἀπὸ γὰρ τῆς κυκλικῆς ψήφου τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου καὶ τῆς σελήνης ἄλλοτε ἄλλως ἢ ἑαρινὴ γίνεται ἰσημερία» (Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα...*, ὅ.π., τόμ. 2, σ. 1).

88. J. B. Pitra, *Spicilegium Solesmense* 4, Parisiis 1858, σ. 541.

σχετικῶς μὲ τὸν πασχάλιο ἑορτασμό: α) Μετὰ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία, β) ὄχι μαζὶ μὲ τὸ ἑβραϊκόν, ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ αὐτό, γ) ὄχι ἀπλῶς μετὰ ἀπὸ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία, ἀλλὰ μετὰ τὴν πρώτη μετ' αὐτὴν πανσέληνο καὶ δ) κατὰ τὴν πρώτη μετὰ τὴν πανσέληνο Κυριακῇ⁸⁹.

Ἐπεξηγώντας ὁ Βλάσταρης τὴν αἰτιολογία τοῦ ὄρου περὶ «ἰσημερίας» τονίζει ὅτι, κατὰ τὶς ἕξι ἡμέρες τῆς δημιουργίας «ὑπῆρχε ἀκριβῆς ἰσημερία», γεγονός τὸ ὁποῖο «προσῆκον ἦν ἐν τῇ τοῦ χρόνου ἰσημερινῇ ἀρχῇ, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος τὴν πρώτην ἔσχε πλάσιν καὶ τὴν αὐτοῦ οἰκονομηθεῖναι ἀνάπλασιν καὶ ὅτι, ἐπειδὴ τὸ φῶς ἔμελλεν αὐξῆναι τῆς εὐσεβείας καὶ τὸ σκότος τῆς ἀσεβείας μειοῦσθαι, μετ' ἰσημερίαν τὸ σωτήριον Πάσχα οὐκ ἔξω λόγου τελεῖται ἡνίκα τὸ μὲν τῆς ἡμέρας φῶς ἐπιδίδωσι, τῆς νυκτὸς δὲ τὸ σκότος ἐλαττοῦται»⁹⁰.

Ἐπειδὴ ὅμως ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος νὰ συμπέσει ὁ ἑορτασμός τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα μὲ τὸ Νομικὸ Φάσκα (στὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία καὶ ἡ ἐπόμενη πανσέληνος συμπέσουν τὴν ἴδια ἡμέρα καὶ εἶναι Κυριακῇ), ἡ ἀπόφασις τῆς Συνόδου (ὁ πασχάλιος κανόνας τῆς, ὅπως ἐπονομάζεται) συμπληρώθηκε μὲ τὴν διάταξιν ὅτι στὴν ἐν λόγω περίπτωσιν τὸ χριστιανικὸ Πάσχα μετατίθεται γιὰ τὴν ἐπόμενη Κυριακῇ. Ὁ ὑπολογισμός αὐτὸς ἐγένετο μὲ βάση τὸ Ἀλεξανδρινὸ ἡμερολόγιον, θεωρώντας ὡς πρώτη πανσέληνον τοῦ ἔαρος ἐκεῖνη ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν 20ῆν Μαρτίου⁹¹.

β. Ὁ τρόπος ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ

Εἶναι προφανές ὅτι γιὰ τὸν ὑπολογισμό τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα ἀπαιτεῖται ὁ ὑπολογισμός τῆς ἡμερομηνίας τῆς πρώτης ἑαρινῆς ἰσημερίας. Ὁ λόγος, ἔνεκα τοῦ ὁποῖου οἱ Πατέρες τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἔθεσαν ὡς βάση ἑορτασμοῦ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία εἶναι ὅτι ἡ πρώτη ἡμέρα τοῦ ἑβραϊκοῦ μηνὸς Νισάν κατὰ τοὺς μωσαϊκοὺς χρόνους συνέπιπτε μὲ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία καὶ ὅτι ἡ 14ῆ Νισάν ἦταν ἡ 14ῆ

89. Ματθαῖος Βλάσταρης, «Ὅτι τέσσαρες οἱ τοῦ Πάσχα διορισμοί», στό: *Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον*, Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα...*, ὅ.π., τόμ. 6, σσ. 420-421.

90. Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα...*, ὅ.π., τόμ. 6, σσ. 408, 409-410. Περὶ τῆς σημασίας τῆς πανσελήνου ὡς στοιχείου ὑπολογισμοῦ τοῦ Πάσχα βλ. Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, *Τὸ ἡμερολογιακὸν ζήτημα...*, ὅ.π., σσ. 38 ἔξ.

91. Α. Κ. Σκόντζος, «Ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία», *Ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια* 16, 4 (1989).

ἡμέρα ἀπὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας. Συνεπῶς, ὁ Κύριος ἀναστήθηκε μετὰ ἀπὸ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία⁹².

Γιὰ τὸν ὑπολογισμό τῆς πρώτης ἑαρινῆς ἰσημερίας, τὰ δεδομένα εἶναι ἀστρονομικῆς καὶ ὄχι θεολογικῆς φύσεως: Ἐὰν ἡ πανσέληνος συμπέσει μὲ τὴν ἰσημερία, τότε θεωρεῖται ὡς ἑαρινή (πασχαλινή) καὶ τὴν ἐπόμενη Κυριακὴ εἶναι Πάσχα. Ἐπιπροσθέτως, ἐὰν ἡ πανσέληνος καὶ ἡ ἰσημερία συμβοῦν ἡμέρα Σάββατο, τότε τὸ Πάσχα καθορίζεται τὴν 22α Μαρτίου (Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο) καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἐνωρίτερο δυνατὸ Πάσχα. Ἐὰν ὁμως ἡ πανσέληνος συμβεῖ τὴν 20ῆ Μαρτίου (μία ἡμέρα πρὶν ἀπὸ τὴν ἰσημερία), τότε δὲν θεωρεῖται ὡς ἑαρινὴ καὶ θὰ πρέπει νὰ ἀναμείνουμε τὴν ἐπόμενη πανσέληνο (20 Μαρτίου + 29 ἡμέρες σεληνιακοῦ μήνα, δηλαδὴ 18 Ἀπριλίου) γιὰ νὰ τὴν θεωρήσουμε ὡς ἑαρινή. Ἐὰν ἡ 18ῆ Ἀπριλίου συμπέσει ἡμέρα Κυριακὴ, τότε ὁ πασχάλιος ἑορτασμός μετατίθεται τὴν ἐπόμενη Κυριακὴ, δηλαδὴ στὶς 25 Ἀπριλίου (Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο) καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀργότερο δυνατὸ Πάσχα.

Στὸ πλαίσιο αὐτῶν τῶν ἀστρονομικῶν ὑπολογισμῶν, ἤδη ἄρχισαν ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα νὰ συντάσσονται εἰδικοὶ πίνακες, τὰ λεγόμενα «Πασχάλια», τὰ ὁποῖα καθόριζαν τὴν ἡμερομηνία ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα σὲ μακρὰ σειρὰ ἐτῶν⁹³.

Ἐπομένως, ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνειδητοποίησε τὴν ἀστρονομικὴ φύση τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ (χωρὶς νὰ θεωρεῖ τὴν 21ῆ Μαρτίου ὡς σταθερὴ ἡμερομηνία τῆς ἑαρινῆς Ἰσημερίας)⁹⁴, γι' αὐτὸ δὲ καὶ ἀνέθεσε στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας τὸν συγκεκριμένο ὑπολογισμό, ἀφοῦ πρῶτα εἶχε ὑπολογισθεῖ ἡ ἡμερομηνία τῆς πρώτης ἑαρινῆς πανσελήνου, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἀστρονόμων τῆς.

92. Χρ. Παρασκευαΐδης, *Ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ θεώρησις...*, ὁ.π., σ. 31.

93. Ἡ λαϊκὴ ἔκφραση «ἔχασα τὰ πασχάλια» σημαίνει τὴ σύγχυση γιὰ τὸν προσδιορισμὸ κάποιου πράγματος καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴ σύγχυση γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ.

94. Μὲ τὸ πασχάλιο ποὺ καθιέρωσε ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ ἰσημερία προσδιορίσθηκε ἡμερολογιακὰ καὶ ὄχι ἀστρονομικὰ. Πρακτικὰ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ «ἡμερολογιακὴ ἰσημερία» ἀποσυνδέθηκε ἀπὸ τὴν (πραγματικὴ) ἀστρονομικὴ ἰσημερία, ἔπαυσε δηλαδὴ νὰ εἶναι κινητὴ. Καθιερώθηκε ὡς ἀκίνητη, πάντοτε στὶς 21 Μαρτίου (μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο), ἐπειδὴ τότε παρατηρήθηκε ἡ ἰσημερία τὸ 325 μ.Χ.

Κατὰ τὴν περίοδο συγκλήσεως τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἴσχυε τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο, τὸ ὁποῖο εἶχε θεσπίσει ὁ Ἰούλιος Καίσαρας τὸ 45 π.Χ. μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ ἀστρονόμου Σωσιγένη. Ὁ τελευταῖος, ἔχοντας βασισθεῖ στοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰππάρχου (ὁ ὁποῖος πρὶν ἀπὸ ἕναν αἰῶνα εἶχε ὑπολογίσει μετὰ ἐντυπωσιακὴ ἀκρίβεια ὅτι τὸ ἡλιακὸ ἔτος ἔχει διάρκειαν 365,242199 ἡμερῶν), θέσπισε ἕνα ἡμερολόγιο τοῦ ὁποῖου τὰ ἔτη εἶχαν 365 ἡμέρες, ἐνῶ σὲ κάθε τέταρτο ἔτος (τὸ «δίσεκτο») προσέθετε μία ἀκόμη ἡμέρα⁹⁵.

Ὅμως, σύμφωνα μετὰ τὸν Δ. Σιμόπουλο, Διευθυντὴ τοῦ Πλανηταρίου τοῦ Εὐγενιδίου Ἰδρύματος, τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο εἶχε ὀρισμένες ἀτέλειες, ἐπειδὴ ὑπῆρχε μία μικρὴ ἀπόκλιση αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὸ καθορισμένο ἀπὸ τὸν Σωσιγένη ἔτος νὰ εἶναι μεγαλύτερο τοῦ πραγματικοῦ κατὰ 11 λεπτὰ καὶ 13 δευτερόλεπτα. Ἀνὰ τετραετία, τὸ μικρὸ αὐτὸ λάθος γίνεται περίπου 45 λεπτὰ καὶ κάθε 129 χρόνια φθάνει τὴ διάρκειαν μίας ἡμέρας. Ἔτσι, ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία ἐνῶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χριστοῦ συνέπιπτε μετὰ τὴν 23ῃ Μαρτίου, τὸ 325 μ.Χ. (ἔτος συγκλήσεως τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς) εἶχε μετατοπισθεῖ στὶς 21 Μαρτίου καὶ τὸ 1582 μ.Χ. εἶχε φθάσει νὰ συμπίπτει μετὰ τὴν 11ῃ Μαρτίου.

Εἶναι προφανές ὅτι ὁ ὑπολογισμὸς τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα ἀποτελεῖ σύνθετο μαθηματικὸ θέμα, ἂν καὶ ἀπαιτεῖ οὐσιαστικὰ τὶς τέσσερις πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς. Παλαιότερα, ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα ὑπολογιζόταν μετὰ βάση τοὺς λεγόμενους Πασχάλιους πίνακες. Σήμερα ὅμως ἡ ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα καθορίζεται μετὰ βάση συγκεκριμένους μαθηματικοὺς τύπους. Ἔτσι, γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ Ὁρθοδόξου (Ἰουλιανοῦ) Πάσχα ἐνὸς ἔτους (Ε),

95. Γι' αὐτὴ τὴν ἐπιπλέον ἡμέρα (ἢ «ἐπακτὴ» ἡμέρα) γνωρίζουμε ὅτι οἱ Ρωμαῖοι τὴν προσέθεταν στὸν τελευταῖο μῆνα τοῦ ρωμαϊκοῦ μηνολογίου, δηλαδὴ στὸν Φεβρουάριο, συγκεκριμένα δὲ παρεμβαλλόταν μεταξὺ 24ῆς καὶ 25ῆς Φεβρουαρίου. Ὅμως, ἐπειδὴ οἱ Ρωμαῖοι πίστευαν ὅτι ὁ Φεβρουάριος ἔπρεπε νὰ ἔχει πάντοτε 28 ἡμέρες, διατηροῦσαν τὴν ἀρίθμηση τῶν ἡμερῶν, μετρώντας δύο φορές τὴν 24ῃ Φεβρουαρίου. Ἡ 24ῃ Φεβρουαρίου ὀνομαζόταν «ἕκτη πρὸ τῶν Καλενδῶν τοῦ Μαρτίου» (*dies sextus ante Calendas Martias*) καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἐμβόλιμη ἡμέρα ποὺ ἀκολουθοῦσε λεγόταν «δὶς ἕκτη πρὸ τῶν Καλενδῶν τοῦ Μαρτίου» (*dies bisextus ante Calendas Martias*). Οἱ Καλένδες ἦταν ἡ πρώτη τοῦ μηνός, ἐπομένως οἱ Καλένδες τοῦ Μαρτίου ἦταν ἡ πρωτοχρονιά (1ῃ Μαρτίου). Ἀπὸ αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια, ἡ ἐμβόλιμη ἡμέρα ὀνομάζεται «δίσεκτη» (δὶς+ἕκτη) καὶ τὰ ἔτη, τὰ ὁποῖα τὴν περιέχουν, ὀνομάζονται μέχρι σήμερα «δίσεκτα» ἢ «βίσεκτα» ἀπὸ τὸ λατινικὸ "*bisextus*".

σύμφωνα με τὸ νέο ἡμερολόγιο (N.H.) ἀπαιτοῦνται: α) Ἡ εὕρεση τῆς ἡμερομηνίας τῆς Ἰουλιανῆς (Μετώνειας, ὄχι πραγματικῆς) πασχαλινῆς πανσελήνου, ἔστω IP ἡμέρες Ἀπριλίου μετὰ τὸ N.H. καὶ β) ὁ ὑπολογισμὸς τῶν ἡμερῶν ἀπὸ τὴν ἐπόμενη τῆς προηγούμενης ἡμερομηνίας μέχρι καὶ τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα (ἔστω ἡμέρες H). Ἡ ἡμερομηνία λοιπὸν τοῦ Πάσχα θὰ εἶναι IP + H ἡμέρες Ἀπριλίου.

Πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο καθιερώθηκε σταθερὴ ἡμερομηνία τῆς ἔαρινῆς ἰσημερίας ἦταν πρακτικὸς, καθὼς, ἐὰν δὲν συνέβαινε αὐτό, τότε ὁ ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα θὰ ἐξαρτᾶτο ἀπὸ ἀστρονομικὲς παρατηρήσεις, οἱ ὁποῖες μπορεῖ:

i. νὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἐξαχθοῦν κάθε χρόνο·
 ii. νὰ περιέχουν σφάλμα, εἴτε λόγω κακῶν καιρικῶν συνθηκῶν εἴτε λόγω σφαλμάτων τῶν ὀργάνων παρατήρησης κάθε ἐποχῆς. Ἀπὸ πλευρᾶς ἀστρονομικῆς, τόσο ἡ ἰσημερία ὅσο καὶ ἡ πανσέληνος εἶναι στιγμῆς, συμβαίνουν δηλαδὴ σὲ ἀπειροστὸ χρόνο κάποια στιγμή τῆς ἡμέρας. Ὅταν συμπίπτουν τὴν ἴδια ἡμέρα, εἶναι σημαντικὴ ἡ σειρά μετὰ τὴν ὁποία συμβαίνουν αὐτὰ τὰ δύο ἀστρονομικὰ φαινόμενα. Ἄν ἡ ἰσημερία προηγηθεῖ τῆς πανσελήνου ἔστω καὶ γιὰ κλάσμα τοῦ δευτερολέπτου, τότε πληροῦνται οἱ δύο πρῶτοι ὅροι τοῦ Πασχαλίου κανόνος καὶ τὸ Ὀρθόδοξο Πάσχα θὰ συμβεῖ ὅταν πληρωθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι δύο ὅροι. Ἄν ὅμως ἡ πανσέληνος προηγηθεῖ τῆς ἰσημερίας, τότε αὐτὴ δὲν θεωρεῖται πασχαλινὴ πανσέληνος καὶ ἐξετάζεται ἡ ἐπόμενη πανσέληνος, εἰκοσιεννέα ἡμέρες ἀργότερα. Ἐπομένως, ἡ ἀκρίβεια ἔχει σημαντικὸ ρόλο κάποιες φορές, ὅταν ἐξ αἰτίας ἑνὸς λάθους μπορεῖ νὰ ὑπολογισθεῖ ἐσφαλμένα ἡ ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα.

iii. Νὰ ποικίλουν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, καθὼς τόσο ἡ ἰσημερία, ὅσο καὶ ἡ πανσέληνος συμβαίνουν σὲ ἀπειροστὸ χρόνο κάποια στιγμή τῆς ἡμέρας, ἡ ὁποία ἡμέρα χαρακτηρίζεται ὅλη ὡς ἡμέρα ἰσημερίας ἢ πανσελήνου. Εἶναι πολὺ σημαντικὸ ὄλος ὁ χριστιανικὸς κόσμος νὰ ἔχει κοινὰ ὅρια τῆς ἡμέρας γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν προβλήματα, τὰ ὁποῖα δὲν γίνονται εὐρέως ἀντιληπτά⁹⁶.

96. Γιὰ παράδειγμα, ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Μόσχα ἔχουν δύο ὥρες διαφορά. Ὅταν στὴ Μόσχα ἡ ὥρα εἶναι 01:00 ξημερώματα Κυριακῆς, τότε τὴν ἴδια ἀκριβῶς ὥρα στὴν Ἀθήνα (καὶ στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα) ἡ ὥρα εἶναι 23.00 βράδυ Σαββάτου. Ἐὰν ἐκεῖνη τὴν ὥρα συμπέσει ἡ ἔαρινὴ πανσέληνος καὶ σύμφωνα με τοὺς ὅρους τῆς Α' Οἰκουμενικῆς

iv. Νὰ ποικίλουν ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο. Στὴν Ἀστρονομία τὰ χρονικὰ διαστήματα ὀρίζονται ἀπὸ τὴν περίοδο περιφορᾶς ἢ περιστροφῆς ὀρισμένων οὐρανίων σωμάτων ἢ κάποιων περιοδικῶν ἀστρονομικῶν φαινομένων. Ὅμως αὐτὰ τὰ διαστήματα μπορεῖ νὰ μεταβάλλονται μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰῶνων, λόγω κάποιων πλανητικῶν ἔλξεων ἢ λόγω βίαιων φαινομένων. Γιὰ παράδειγμα, ἓνας ἰσχυρὸς σεισμὸς δύναται νὰ μεταβάλει αἰσθητὰ τὴν κατανομὴ μάζας τοῦ πλανήτη. Λόγω τῆς ἀρχῆς διατήρησης τῆς στροφορμῆς, ἡ μεταβολὴ τῆς ροπῆς ἀδράνειας ἑνὸς περιστρεφόμενου σώματος (ὅπως ἓνας πλανήτης) συνοδεύεται μὲ μεταβολὴ τῆς ταχύτητας περιστροφῆς τοῦ σώματος. Ἄρα, ἓνας πολὺ ἰσχυρὸς σεισμὸς θὰ μπορούσε νὰ ἀλλάξει αἰσθητὰ τὴν περίοδο περιστροφῆς τῆς γῆς.

Τὰ παραπάνω ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει νὰ γνωρίζουμε τὴν ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα μὲ βάση μαθηματικὸ ὑπολογισμό, ὥστε νὰ εἶμαστε κατὰ τὸ δυνατόν συνεπεῖς ἔναντι τοῦ πλαισίου ποὺ καθόρισε ἡ Ἀ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

γ. Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο καὶ Μετωνικὸς κύκλος

Εἶναι ὅμως ἀπαραίτητη ἡ ἀναφορὰ στὴ σχέση τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου μὲ τὸν λεγόμενον Μετωνικὸ κύκλο· καὶ τοῦτο διότι ὁ ἐν λόγω κύκλος, στὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, δημιούργησε ὀρισμένα προβλήματα στὸν τρόπο ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ καὶ –ἐπομένως– στὴν ἐφαρμογὴ τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως τῆς Ἀ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ὁ Μέτων ὑπῆρξε Ἑλληνας μαθηματικὸς, ἀστρονόμος, γεωμέτρης καὶ μηχανικός, ὁ ὁποῖος ἔζησε στὴν Ἀθήνα τὸν 5ο π.Χ. αἰῶνα. Εἶναι γνωστὸς γιὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς του ποὺ ἀφοροῦν τὸν λεγόμενον Μετωνικὸ κύκλο, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγε τὸ 432 π.Χ. στὸ σεληνιακὸ Ἀττικὸ ἡμερολόγιο. Τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Μέρωνα ὑποθέτει ὅτι 19 ἡλιακὰ ἔτη⁹⁷ εἶναι ἴσα

Συνόδου, τότε ἐπειδὴ γιὰ τοὺς Ἑλληνας θὰ εἶναι ἀκόμη Σάββατο, ἡ ἐπόμενη ἡμέρα θὰ εἶναι Πάσχα, ἐνῶ γιὰ τοὺς Ρώσους εἶναι ἡμέρα Κυριακή, ὅποτε τὸ Πάσχα τους μετατίθεται ἑπτὰ ἡμέρες.

97. Τὸ ἡλιακὸ (ἢ τροπικὸ) ἔτος εἶναι τὸ χρονικὸ διάστημα ἀνάμεσα σὲ δύο διαδοχικὲς διαβάσεις τοῦ ἡλίου ἀπὸ τὸ ἐαρινὸ ἰσημερινὸ σημεῖο (κατὰ τὴ φαινόμενη ἐτήσια κίνηση τοῦ ἡλίου πᾶνω στὴν ἐκλειπτικὴ) καὶ εἶναι ἴσο μὲ 365,242199 ἡμέρες ἢ 365 ἡμέρες, 5 ὥρες, 38 λεπτά καὶ 46 δευτερόλεπτα.

μὲ 235 σεληνιακούς μῆνες⁹⁸. Αὐτὴ ἡ περίοδος τῶν 19 ἡλιακῶν ἐτῶν ὀνομάσθηκε κύκλος τοῦ Μένωνα ἢ κύκλος τῆς σελήνης. Ὁ κύκλος αὐτός εἶναι πρακτικὰ χρήσιμος διότι, ἂν καταγράψουμε τὶς ἡμερομηνίες τῶν φάσεων τῆς σελήνης ἐπὶ 19 συνεχόμενα ἔτη, οἱ φάσεις θὰ ἐπανέλθουν στὶς ἴδιες ἡμερομηνίες καὶ κατὰ τὴν ἴδια σειρὰ στὰ ἐπόμενα 19 ἔτη, κ.ο.κ.⁹⁹

Τὸ σύστημα αὐτὸ προέκυψε ἀπὸ τοὺς ὑπολογισμούς, τοὺς ὁποίους ἔκανε ὁ Μένων μὲ βάση δικές του ἀλλὰ καὶ παλαιότερες ἀστρονομικὲς παρατηρήσεις· τὸ συγκεκριμένο σύστημα τοῦ Μένωνος ἐπιβεβαίωσε 152 χρόνια ἀργότερα ὁ Ἀρίσταρχος. Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Μένων συνεργάστηκε γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ συστήματός του μὲ κάποιον Εὐκτῆμονα, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἄλλο εἶναι γνωστό.

Ὁ Ἑλληνας ἀστρονόμος Κάλλιπος συνέχισε τὸ ἔργο τοῦ Μένωνος, προτείνοντας τὸν λεγόμενο κύκλο τοῦ Καλλίπου. Ὁ ἐν λόγω κύκλος ἔχει διάρκεια 76 ἐτῶν, περίπου τέσσερις φορές μεγαλύτερη ἀπὸ τὸν Μετωνικὸ κύκλο, μὲ μία λιγώτερη ἡλιακὴ ἡμέρα στὸν πλήρη κύκλο. Κατὰ ἕναν ἀνεξήγητο (ἴσως καὶ εἰρωνικό) λόγο, ἐνῶ ὁ Μετωνικὸς κύκλος ὑπερεκτιμᾷ τὴ διάρκεια ἑνὸς ἡλιακοῦ ἔτους κατὰ πέντε λεπτά, ὁ κύκλος τοῦ Καλλίπου ὑποεκτιμᾷ τὴ διάρκεια τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους κατὰ ἔνδεκα λεπτά καὶ –ὡς ἐκ τούτου– παράγει ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα εἶναι λιγώτερο ἀκριβῆ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ παράγονται μὲ τὴ χρήση τοῦ Μετωνικοῦ κύκλου. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ἀρχαιότερος ἀστρονομικὸς ὑπολογιστὴς τοῦ κόσμου, ὁ Μηχανισμὸς τῶν Ἀντικυθῆρων (2ος αἰ. π.Χ.), ἐκτελεῖ ὑπολογισμοὺς μὲ βάση τὸν Μετωνικὸ κύκλο, τὸν κύκλο τοῦ Καλλίπου καὶ τὸν κύκλο τοῦ Σάρου.

Ὁ κύκλος ὁμῶς τοῦ Μένωνα παρουσιάζει κάποιον σφάλμα· καὶ τοῦτο διότι μετὰ παρέλευση 19 ἐτῶν οἱ ἡμερομηνίες τῶν πανσελήνων ἐπαναλαμβάνονται, ἀλλὰ ὄχι μὲ ἀκρίβεια. Ἐὰν ἐξετάσουμε ἀναλυτικῶς

98. Ὁ σεληνιακὸς (ἢ συνοδικὸς) μῆνας εἶναι τὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ δύο διαδοχικῶν ὁμωνύμων φάσεων τῆς σελήνης (π.χ. μεταξὺ δύο πανσελήνων ἢ μεταξὺ δύο πρώτων τετάρτων) καὶ εἶναι ἴσος μὲ 29,530588 ἡμέρες ἢ 29 ἡμέρες, 12 ὥρες, 44 λεπτά καὶ 3 δευτερόλεπτα.

99. Ἡ ἀνακάλυψη αὐτῆ δημιούργησε τεράστια ἐντύπωση στοὺς Ἀθηναίους, ὥστε ἀποφάσισαν νὰ γράψουν «χρυσοῖς γράμματα» σὲ ὅλα τὰ δημόσια καταστήματα τὸν ἀριθμὸ ποὺ φανερώνει τὴν τάξη τοῦ ἐκάστοτε τρέχοντος ἔτους μέσα στὸν κύκλο τοῦ Μένωνα.

τὸν κύκλο τοῦ Μέτωνα, ἡ περίοδος τῶν 235 σεληνιακῶν μηνῶν δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἴση μὲ 19 ἔτη, ἀλλὰ μεγαλύτερη κατὰ 0,086399 ἡμέρες ἢ δύο ὥρες, 4 λεπτά καὶ 24,8736 δευτερόλεπτα σὲ κάθε 19ετῆ κύκλο. Μὲ τὴν πάροδο τῶν ἐτῶν, τὰ λάθη αὐτὰ εἶχαν συσσωρευθεῖ καὶ ἔτσι, στὶς 13 ἡμέρες τῆς λανθασμένης Ἰουλιανῆς ἰσημερίας προστίθεται πλέον καὶ τὸ λάθος τοῦ 19ετοῦς Μετωνικοῦ κύκλου, τὸ ὁποῖο, ὅπως προαναφέρθηκε, ἀνέρχεται ἀπὸ τὸ 325 μ.Χ. ἕως σήμερα σὲ τέσσερις ἢ πέντε ἡμέρες, προσδιορίζοντας ἔτσι τὴ Μετώνια (ἢ Ἰουλιανῆ) πανσέληνο τέσσερις ἕως πέντε ἡμέρες ἀργότερα ἀπὸ τὴν πραγματικὴ¹⁰⁰.

Μὲ βάση λοιπὸν τὸν κύκλο τοῦ Μέτωνα σχηματίσθηκε (ἀπὸ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς ἀστρονόμους) ὁ πίνακας τῶν πανσελήνων τοῦ Πάσχα (Πασχάλιοι πίνακες), δηλαδὴ τῶν πανσελήνων μετὰ τὴν 21η Μαρτίου τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἐορτάζει τὸ Πάσχα τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν πρώτη Μετώνια πανσέληνο ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν Ἰουλιανῆ ἑαρινῆ ἰσημερία· ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ κύκλος τοῦ Μέτωνα παρουσιάζει κάποιον σφάλμα, ἡ Μετώνια πανσέληνος συμβαίνει τέσσερις ἢ πέντε ἡμέρες ἀργότερα ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἀστρονομικὴ πανσέληνο. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ὀρθόδοξος ὑπολογισμὸς συσσωρεύει τὰ σφάλματα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου καὶ τοῦ Μετωνικοῦ κύκλου, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ πασχάλιος ἐορτασμὸς νὰ ἀποσυνδέεται ἀπὸ τὸν ἀστρονομικὸ ὑπολογισμὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας.

Ἀντιθέτως, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὸ Πάσχα τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν πραγματικὴ ἀστρονομικὴ πανσέληνο· ὅταν ὅμως αὐτὴ ἡ πανσέληνος συμβαίνει στὸ διάστημα 21-25 Μαρτίου (τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου), τότε εἶναι πιθανὸν τὸ Ρωμαιοκαθολικὸ Πάσχα νὰ συμπέσει μὲ τὸ ἐβραϊκὸ, γεγονόςς τὸ ὁποῖο ἀντίκειται στοὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὸ σκεπτικὸ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Β. Ἡ κοινοποίηση καὶ ἐφαρμογὴ τῆς ἀποφάσεως

α. Ἡ Κοινοποίηση

Τὴν ἀπόφαση γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ Πάσχα ἀνεκοίνωσε ἡ Σύνοδος πρὸς τὶς τοπικῆς Ἐκκλησίες, μὲ ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου: «Εὐαγγελιζόμεθα δὲ ὑμᾶς καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἀγιωτάτου

100. Σὲ αὐτὸ συμβάλλει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐντὸς τῶν 19 ἐτῶν ἄλλοτε περιέχονται τέσσερα καὶ ἄλλοτε πέντε δίσεκτα ἔτη.

ἡμῶν Πάσχα, ὅτι ταῖς ἡμετέραις εὐχαῖς κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε πάντας τοὺς τῆς Ἑώας ἀδελφούς, τοὺς τὸ πρότερον μὴ ποιῶντας σύμφωνα Ῥωμαίοις καὶ ὑμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρχῆς φυλάττουσι τὸ Πάσχα, ἐκ τοῦ δεῦρο μεθ' ὑμῶν ἄγειν»¹⁰¹.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀπόφαση αὐτὴ δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ ὅλες τὶς κατὰ τόπους Ἐκκλησίες. Τοῦτο συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Σύνοδος τῆς Ἀντιοχείας (341 μ.Χ.) ἀναγκάσθηκε μὲ τὸν 1ο Κανόνα της νὰ ἐπανέλθει στὸ θέμα τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν καὶ –γενικῶς– τῶν τάσεων γιὰ διαφοροτικὸ ἑορτασμὸ τοῦ Πάσχα, διακηρύσσοντας ὅτι ὅσοι δὲν δέχονται τὶς περὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ Πάσχα ἀποφάσεις τῆς Ἀ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου «εἶναι ἀκοινωνῆτοι καὶ ἀπόβλητοι ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἐὰν ἐπιμένουν νὰ μὴν ἀποδέχονται τὰ καλῶς δεδογμένα»¹⁰².

Εἶναι γνωστὸ ὅτι, ἐνῶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μετὰ ἀπὸ τὴ λήξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου ἐξεδήλωσε τὴν ἱκανοποίησή του γιὰ τὴ συμφωνία, ἡ ὁποία στόχευε νὰ ἀπαλείψει «κάθε κοινὸ τῶν Χριστιανῶν μὲ τοὺς Ἰουδαίους» καὶ κάθε σύγχυση μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν τούτοις πολὺ σύντομα διατυπώθηκε ἡ μομφὴ ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἀπόφαση μετέβαλε τὸ ἀρχαῖο ἔθος¹⁰³.

β. Ἡ ἀνάθεση ἐφαρμογῆς τῆς ἀποφάσεως στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας

i. Ἐπειδὴ δὲν ἦταν γνωστὴ ἡ ἡμερομηνία κατὰ τὴν ὁποία θὰ συνέπιπτε κάθε ἔτος ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία (ἐνεκα τοῦ μεταβλητοῦ χαρακτήρα της)¹⁰⁴, ἀνετέθη στὸν ἐκάστοτε Ἀλεξανδρεῖας νὰ τὴν καθορίζει ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστημονικῶν δεδομένων, μὲ γνώμονα τὴν ἄνθιση τῆς ἀστρονομίας στὴν Ἀλεξάνδρεια.

101. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Βίος Κωνσταντίνου*, Γ', 18-19, PG 20, 1076-1077. Πρβλ. καὶ Σωκράτους, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, Α', 9, PG 67, 84 (βλ. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, τόμ. Α', Ἀθῆνα 1992, σ. 458).

102. Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα...*, ὁ.π., τόμ. 3, σσ. 123-125. Ὁ συγκεκριμένος Κανόνας ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὸν 2ο Κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

103. Χρ. Παπαδόπουλος, *Ἡμερολογιακά*, ὁ.π., σσ. 4-5.

104. Οὔτε σήμερα συμβαίνει ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία νὰ συμπίπτει σταθερῶς μὲ τὴν 21η Μαρτίου, ὅπως πιστεύεται (βλ. Κ. Χασάπη, «Τὸ κοινὸν Πάσχα», *Ἐλεύθερος Κόσμος* 24/4/1970).

Ἡ Ἀ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος λοιπὸν ἀνέθεσε στὸν ἐκάστοτε ἐπίσκοπο Ἀλεξανδρείας νὰ φροντίζει γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα τοῦ ἐπομένου ἔτους καὶ μάλιστα γιὰ ὀλόκληρη τὴν Ἐκκλησία, ἀποστέλλοντας πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτὸ τὶς λεγόμενες «Πασχάλιες ἐπιστολές»¹⁰⁵. Ἡ τάξη αὐτὴ διακόπηκε μετὰ τὴν Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ἔνεκα τοῦ γεγονότος ὅτι στὸ κλίμα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας εἶχαν εἰσβάλει καὶ εἶχαν ἐπικρατήσει πολλοὶ Μονοφυσῖτες¹⁰⁶.

Τὴν ἐποχὴ συγκλήσεως τῆς Ἀ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦταν τὸ κέντρο τῆς νεοϊδρυθείσας Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, στοὺς δὲ ἐπισκόπους τῆς συγκαταλεγόταν ὁ Ἐπίσκοπος Χωνῶν τῆς Αἰγύπτου Ἀχιλλεὺς Τάτιος, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ὀνομαστὸς ἀστρονόμος. Σὲ αὐτὸν ἀνατέθηκε νὰ καθορίσει τὴν ἡμέρα ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, τὴν ὁποῖαν ἀκολούθως ὁ Ἀλεξανδρείας ἔπρεπε νὰ διαβιβάσει στὸν Ρώμη (ὡς πρῶτο τῆ τάξει)· ὁ δὲ Ρώμη ὄφειλε νὰ τὴν ἀνακοινώσει σὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες¹⁰⁷.

Σύμφωνα μὲ τὴ διαπίστωση τοῦ Γερμανοῦ ἱστορικοῦ M. Müller, ἡ Σύνοδος «θεώρησε χωρὶς ἀμφιβολία τὴν ἀλεξανδρινὴν πράξη ὑπολογισμοῦ τῶν πασχαλίων ὡς καθοριστικὴ γιὰ τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας»¹⁰⁸. Ἡ πληροφορία περὶ ἀναθέσεως ἀπὸ τὴν Ἀ΄ Οἰκουμενικὴ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχαλίου στὸν ἐκάστοτε Ἀλεξανδρείας προέρχεται ἀπὸ μαρτυρία τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Μεγάλου (440-461), τὴν ὁποία ἀποτυπώνει σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μαρκιανό¹⁰⁹.

105. Προβλ. τὴν *III΄ Πασχάλιο ἐπιστολὴ* τοῦ Μ. Ἀθανασίου τὸ 364 μ.Χ. (PG 26, 1339).

106. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ἐκδ. «Ἀστήρ», Ἀθῆναι 1948, σ. 285.

107. Βλ. καὶ τὴ διαπίστωση τοῦ J. Peters ὅτι: «Ἡ ἀλεξανδρινὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία διέθετε ἀστρονομικῶς μορφωμένα μέλη, ἔλαβε τὴν ἐντολὴ τοῦ ὑπολογισμοῦ κατ' ἔτος ἐκ τῶν προτέρων τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα, τὴν ὁποία ὁ ρωμαϊκὸς θρόνος ὄφειλε ἐν συνεχείᾳ νὰ ἀνακοινώνει σὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες» (πρβλ. λ. „Osterfeststreit“, *Kirchenlexikon*, Freiburg in Br. 1895, τόμ. 9, σ. 1123).

108. M. Müller, *Kirchengeschichte*, Bd. I, Erster Halbband (neu überarbeitet in Gemeinschaft mit H. F. von Campenhausen), Tübingen 1941, σ. 409.

109. *Epistula 121, Ad Marcianum*, E. Schwartz (ed.), *Acta Conciliorum oecumenicorum*, v. 2, 4, Berolini – Lipsiae 1932, σ. 75· PL 54, I056A. Βλ. καὶ Ortiz de Urbina, ὁ.π., σ.

107· Σ. Σάκκος, ὁ.π., σ. 135· Σ. Στασινόπουλος, «Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ἡμερολογίου», *Ὁρθοδοξία* 6 (1931), σ. 490· Β. Σταυρίδης, «Ἀλεξάνδρεια, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 2 (1962), στ. 49· ὁ ἴδιος, «Ἡ ἀλεξανδρινὴ

Ἡ συγκεκριμένη ἐπιστολὴ θίγει τὸ θέμα τῆς ἡμερομηνίας τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 455 μ.Χ., περὶ τῆς ὁποίας ὑπῆρχαν διαφορετικὲς ἀντιλήψεις μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἡ Ρώμη εἶχε καθορίσει τὴν 17ῃ Ἀπριλίου τοῦ 455 ὡς ἡμερομηνία τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ, ἐνῶ ἡ Ἀλεξάνδρεια τὴν 24ῃ Ἀπριλίου¹¹⁰. Ὁ Πάπας Λέων ἀνέφερε στὸν αὐτοκράτορα Μαρκιανὸ ὅτι ὁ ἀλεξανδρινὸς ὑπολογισμὸς γιὰ τὴν ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα τοῦ 455 δὲν ἦταν ὀρθὸς καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καλὸν θὰ ἦταν ὁ αὐτοκράτορας νὰ διατάξει τὴν ἐπανεξέταση τοῦ θέματος. Ὁ αὐτοκράτορας διεβίβασε τὴν παπικὴ ἐπιστολὴ στὸν τότε Ἐπίσκοπο Ἀλεξανδρείας Προτέριο, ὁ ὁποῖος κατόπιν ἐντατικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐπανεξετάσεως τοῦ θέματος ἀπῆντησε στὸν Ρώμης Λέοντα ὅτι ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρινὴ Ἐκκλησία ἦταν ὀρθός¹¹¹.

Ἐχοντας λάβει τὶς συγκεκριμένους πληροφορίες, ὁ Πάπας Λέων ἀπῆντησε στὸν αὐτοκράτορα Μαρκιανὸ ὅτι ἔλαβε τὶς ἀπαραίτητες ἐξηγήσεις ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρείας, εὐχαρίστησε τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν πρωτοβουλία του καὶ συνέστησε τὴν ἀλεξανδρινὴ ἡμερομηνία ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα σὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες τῆς Δύσεως.

Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ διατυπώθηκε ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ W. Huber ὅτι ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος οὐδεμία ἐντολὴ ἔδωσε στὸν ἐκάστοτε Ἀλεξανδρείας περὶ ὑπολογισμοῦ τοῦ κατ' ἔτος πασχάλιου καὶ ὅτι ὁ Λέων ὁ Μέγας ἀνέφερε μὲν στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μαρκιανὸ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ συγκεκριμένη ἐντολή, ὅμως ὅτι ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ δὲν εἶχε ἱστορικὸ ἀντίκρουσμα, ἀλλὰ χρησιμοποιήθηκε ὡς διπλωματικὸ τέχνασμα γιὰ νὰ πείσει τὸν αὐτοκράτορα νὰ λάβει πρωτοβουλίες γιὰ τὴν καθιέρωση τῶν σχετικῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου¹¹².

Σχολή μετὰ τὸν Ὀριγένη, Ὁρθοδοξία 32 (1975), σ. 366· Δ. Κατῆς, «Ἡ περὶ τὸ Πάσχα ἔρις», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 10 (1967), στ. 116· Γ. Μπεκατώρος, «Τὰ πασχάλια», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 10 (1967), στ. 117· Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ἐκδ. «Ἀστήρ», Ἀθῆναι 31970, σ. 311.

110. E. Caspar, *Geschichte des Papsttums*, Tübingen 1930, σσ. 542 ἐξ.

111. Proterius, *Epist.* 133, *Ad Leonem* 1, PL 54, 1085BC.

112. Βλ. W. Huber, *Passa und Ostern, Untersuchungen zur Osterfeier der alten Kirche*, Berlin 1969, σσ. 67 ἐξ.

Ἀπαντώντας ὁ Α. Strobel ἐξέφρασε τὴν ἄποψη ὅτι οἱ θέσεις τοῦ Huber δὲν εὐσταθοῦν¹¹³, τονίζοντας ὅτι ἐὰν ὁ Ρώμης Λέων ὁ Μέγας ἐνημέρωνε τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας ὡς ὑπευθύνου τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ Πάσχα, αὐτὸ θὰ σήμαινε τὴ μείωση τῆς δικῆς του θέσεως. Ὅντως, ἐὰν ὁ Πάπας δὲν ἀναφερόταν στὴν ἐντολὴ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς γιὰ τὴν εὐθύνη τοῦ Ἀλεξανδρείας, τότε θὰ μπορούσε εὐκολώτερα νὰ διαφυλάξει τὴν ὀρθότητα τοῦ δικοῦ του ὑπολογισμοῦ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀποδοχὴ αὐτοῦ τοῦ ὑπολογισμοῦ. Ὁ Strobel θεωρεῖ ὅτι «εἶναι πολὺ πιθανό, ὅτι τότε [στὴν Α' Οἰκουμενικὴ] δόθηκε ἡ ἐντολὴ στὴν Ἀλεξανδρεία νὰ καθορίζει τὴν ἡμερομηνία ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα κατὰ τὸν δικό της ἐννεακαιδεκαετῆ κύκλο, ἐνῶ ἐπισημαίνει ὅτι ἤδη –κατὰ τοὺς πρὸ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς χρόνους– ἡ Ἀλεξανδρεία εἶχε ἀνεγνωρισμένο τὸ προνόμιο τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα¹¹⁴. Στὸ προνόμιο αὐτὸ γίνεται λεπτομερέστερη ἀναφορὰ κατωτέρω (στὰ περὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἀποφάσεως τῆς Α' Οἰκουμενικῆς).

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκδότης τῶν παπικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λέοντος τοῦ Μεγάλου, ὁ S. Wenzlowsky¹¹⁵, θεωρεῖ ὅτι μετὰ ἀπὸ τὴ διευκρίνιση τοῦ Προτερίου Ἀλεξανδρείας περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 455 μ.Χ. ἀπὸ τὸν Θεόφιλο Ἀλεξανδρείας, «ὁ Λέων παρακινήθηκε νὰ ἀποδεχθῆ τὴν ἀλεξανδρινὴ ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα καὶ νὰ ἀνακοινώσῃ αὐτὴν σὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες ὅχι διότι εἶχε πεισθεῖ περὶ τῆς ὀρθότητάς της, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν γίνῃ αἴτιος διχογνωμίας γιὰ ἓνα τόσο σοβαρὸ θέμα»¹¹⁶.

Διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Προτερίου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν Ρώμης Λέοντα μαρτυρεῖται ὅτι ἡ ἡμερομηνία ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα τοῦ 455 μὲ βάση τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας εἶχε τύχει ἀποδοχῆς ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ γενικώτερα τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία¹¹⁷.

113. A. Strobel, *Ursprung und Geschichte des frühchristlichen Osterkalenders*, σσ. 259 (σημ. 3), 260.

114. Ὁ.π., σσ. 230, 260 καὶ 453.

115. *Die Briefe der Päpste und die an sie gerichteten Schreiben*, Bd. 4, Thalhofer, Kempten 1878.

116. S. Wenzlowsky, ὁ.π., τόμ. 5, σ. 206.

117. “*Et nos enim, et tota Aegyptia regio, atque Oriens universus sic ipsum diem celebraturi*

Ὁ Ἀλεξανδρείας Προτέριος πάντως ἐκθέτει ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ πεισθεῖ ὁ Ρώμης ὅτι ἡ Ἀλεξανδρινὴ Ἐκκλησία ὑπελόγιζε ὀρθῶς τὴν πασχάλια ἡμερομηνία, προσθέτοντας ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὐτὴ μεριμνοῦσε πάντοτε γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν θεμάτων τῆς πίστεως¹¹⁸. Ὁ Προτέριος κατακλείει τὴν ἐπιστολὴ του μὲ προτροπὴ πρὸς τὸν Ρώμης Λέοντα γιὰ νὰ πληροφορήσει τὶς Ἐκκλησίες τῆς Δύσεως περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ ἀλεξανδρινοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ Πάσχα.

ii. Ἐπειδὴ ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἀνέθεσε στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων περὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ Πάσχα, μὲ τὸν κατ' ἔτος ὑπολογισμὸ τῶν Πασχαλίων, θεωροῦμε ἀναγκαία μία σύντομη ἀναφορὰ στὴ θέση ποῦ εἶχε ἡ ἀλεξανδρινὴ Ἐκκλησία στὸ θέμα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ Πάσχα ἀκόμα καὶ κατὰ τὴν περίοδο πρὸ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς.

Ὑπῆρχε λοιπὸν παράδοση ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας νὰ ἀνακοινῶναι κατ' ἔτος στοὺς Ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου τὴν ἡμερομηνία ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα τοῦ ἐπομένου ἔτους. Τοῦτο πραγματοποιεῖτο μὲ εἰδικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονταν «πασχάλιες» ἢ «ἑορταστικὲς ἐπιστολές». Ὡς πρῶτος Ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖται ὅτι ἔπραττε τοῦτο, ἀναφέρεται ὁ Δημήτριος (περὶ τὸ 232 μ.Χ.). Ὁ Εὐτύχιος Ἀλεξανδρείας (περὶ τὸ 950 μ.Χ.) ἀναφέρει στὰ Χρονικά του ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Δημήτριος ἀνεκοίνωνε τὴν ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα ὄχι μόνον στὶς ἐπαρχίες τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν Ἀντιόχεια καὶ τὴ Ρώμη¹¹⁹. Ὁ σχεδὸν διάδοχος τοῦ Δημητρίου, ὁ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας, φέρεται ὅτι πολλὰς φορὰς ἀπηύθυνε πασχάλιες ἐπιστολὰς πρὸς τὶς Ἐκκλησίες¹²⁰.

sumus, Deo praestante”· Proterius, *Epist.* 133, *Ad Leonem* 1, PL 54, 1085BC.

118. “*Ut autem non arbitremur absolute quae nobis videntur scribere seu velle firmare, inseruimus etiam causas huic epistolae, quibus tua sanctitas forte aestimet non se debere reprehendere Aegyptiorum Ecclesiae veritatem, quae mater huiusmodi laboris extitit, diligenterque conscripsit*”· Proterius, ὁ.π., 1086A.

119. “*Eo tempore scripsit Demetrius patriarcha Alexandrinus ad Gabium episcopum Hierosolymitanum, Maximum patriarcham Antiochenum, et Victorem patriarcham Romanum de ratione computi Paschalis et ieiunii Christianorum, et quomodo a Paschate Judaeorum deducatur*” (PG 111, 989B). Περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Εὐτυχίου βλ. καὶ A. Strobel, *Ursprung und Geschichte des frühchristlichen Osterkalenders*, De Gruyter, Berlin 1977, σ. 382 (TU 121).

120. Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 7, 20 (ΒΕΠΕΣ 20, σ. 25-26). Περὶ τῆς μαρτυρίας αὐτῆς βλ. Σ. Σάκκος, «Ἡ ΛΘ΄ ἑορταστικὴ

iii. Ἐπανερχόμενοι στὴν ἀνάθεση –ὕπὸ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου– τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας, γνωρίζουμε ὅτι πρῶτος Ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, στὸν ὁποῖο δόθηκε παρόμοια ἐντολή, ὑπῆρξε ὁ Ἀλέξανδρος (313-328). ὅμως, δὲν ἔχουν διασωθεῖ ἐπιστολές του σχετικὲς μὲ τὸν ὑπολογισμὸ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ¹²¹. Ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἀνεκοίνωσε τὴν ἡμερομηνία τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἐκκλησία Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ὑπῆρξε ὁ Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας (328-272), τοῦ ὁποῖου κατέχουμε τὶς ἑορταστικὲς ἐπιστολές.

Αὐτὲς οἱ ἑορταστικὲς ἐπιστολὲς τοῦ Μ. Ἀθανασίου δὲν περιέχουν ἀπλῶς τὶς ἡμερομηνίες ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ ἀναφέρονται καὶ σὲ θέματα ὡς πρὸς τὸν χρόνο τῆς νηστείας, καθὼς καὶ σὲ σημαντικὰ ἐκκλησιαστικά, θεολογικὰ καὶ ποιμαντικὰ προβλήματα¹²². Τὴν ἴδια παράδοση ἀκολούθησαν καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀθανασίου, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπῆρχαν διαφορετικὲς ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ἡμερολογιακοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, κυρίως ἐκ μέρους τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης. Μεσοῦντος μάλιστα τοῦ 4ου αἰῶνος, ὁ Ἐπίσκοπος Ρώμης ἀνέθεσε σὲ εἰδικούς τὸν ὑπολογισμὸ τῆς ἡμερομηνίας ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα μὲ διαφορετικὸ τρόπο· ὁ ὑπολογισμὸς ὅμως αὐτὸς δὲν ἔτυχε ἀποδοχῆς ἀκόμη καὶ σὲ Ἐκκλησίες τῆς Δύσεως. Γνωρίζουμε, γιὰ παράδειγμα, ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων «ἀκολουθοῦσε τὸν ἀλεξανδρινὸ ὑπολογισμὸ, τὸν ὁποῖο προτιμοῦσε ἀντὶ γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ τῆς Ρώμης»¹²³.

γ. Ἡ διαφοροποίηση τῆς Δύσεως

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης διετύπωσε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὀρισμένες διαφωνίες γιὰ τὴν ἀπόφαση τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου περὶ τοῦ τρόπου ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ¹²⁴. Πρέπει νὰ τονισθεῖ

ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Ἀθανασίου», στό: Γ. Μαντζαρίδης (ἐπιμ.), *Τόμος ἐόρτιος, χιλιοστῆς ἐξακοσιοστῆς ἐπ-ετείου Μεγάλου Ἀθανασίου (373-1973)*, ἔκδ. Θεολ. Σχολῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 133 ἐξ· Κ. Bihlmeyer, H. Tüchle, *Kirchengeschichte, erster Teil: Das christliche Altertum*, Bd. I, Paderborn ¹⁸1966, σ. 192.

121. Σ. Σάκκος, ὅ.π.

122. Β. Στεφανίδης, ὅ.π., ³1970, σ. 311.

123. Πρὸβλ. Ortiz de Urbina, ὅ.π., σ. 108.

124. Βλ. τὶς εἰσαγωγικὲς ἐπὶ τοῦ θέματος διαπιστώσεις τοῦ D. J. Walter, *Die Geschichte des Christentums*, Bd. I, Gütersloh ³1947, σ. 116.

ὅτι ὑπῆρχε διαφορετικὴ ἡμερομηνιακὴ ἀντίληψη περὶ ἑαρινῆς ἰσημερίας μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ διαφορετικὴ αὐτὴ ἀντίληψη ὀδήγησε (μετὰ ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο) τὴν μὲν Ἀλεξάνδρεια νὰ ἐορτάζει τὸ Πάσχα κατὰ κανόνα τὸν Μάρτιο, τὴν δὲ Ρώμη καὶ Ἀντιόχεια τὸν Ἀπρίλιο. Τὸ Πάσχα τοῦ 387 μ.Χ. ὑπῆρξε ἐξαιρέση τοῦ προηγουμένου κανόνα, διότι στὴ μὲν Ἀντιόχεια καὶ Ρώμη ἐορτάσθηκε τὴν Κυριακὴ 22 Μαρτίου (ἐπειδὴ ἡ πανσέληνος συνέπεσε τὴν 19ῃ Μαρτίου), ἐνῶ στὴν Ἀλεξάνδρεια στὶς 25 Ἀπριλίου¹²⁵. Ἡ ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὸν πασχάλιο ἐορτασμὸ ἐπιτεύχθηκε δύο αἰῶνες καὶ πλέον μετὰ ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴν¹²⁶.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, ἕναν καὶ πλέον αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ὁ Ἰππόλυτος (Ἐπίσκοπος Ὠστίας καὶ μετέπειτα Ρώμης) εἶχε εἰσαγάγει ἕναν δικό του κανόνα ὑπολογισμοῦ τοῦ Πάσχα¹²⁷. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα (γιὰ τὶς Ἐκκλησίες Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως) τὸν ἐορτασμὸ τοῦ Πάσχα σὲ διαφορετικὰς ἡμερομηνίας. Εἶναι ἀξιοσημείωτο (καὶ συγχρόνως περίεργο ἀπὸ πλευρᾶς διπλωματίας) ὅτι ὁ Καρλομάγνος ἐπέβαλε περὶ τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰ. στὴ Δύση τὸν ὑπολογισμὸ τοῦ Πάσχα σύμφωνα μὲ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ἃν καὶ βρισκόταν σὲ διπλωματικὴ διάσταση μὲ τὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία¹²⁸. Ἔτσι, ἐπῆλθε συμφωνία μεταξὺ ὄλων τῶν Ἐκκλησιῶν γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ τοῦ πασχάλιου ἐορτασμοῦ.

125. Βλ. τὴ μαρτυρία τοῦ Αὐγουστίνου, *Epistula* 23. Ἐπίσης Χρ. Παπαδόπουλος, *Ἡμερολογιακά*, τόμ. Α', ὁ.π., σσ. 5-7.

126. Χρ. Παρασκευαΐδης, ὁ.π., σ. 33. "Paschal Controversy", F. L. Cross – E. A. Livingstone, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford University Press, Oxford 1957, 1037.

127. Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, ἡ παράδοσις αὐτὴ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἐορτασμοῦ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης προβλήθηκε (ἀνεπιτυχῶς) στὴ Σύνοδο τῆς Ἀρελάτης (314) ὡς βᾶσις γιὰ ἕναν κοινὸ –μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν– ὑπολογισμὸ. Ἡ Σύνοδος αὐτὴ μάλιστα καθόριζε (μὲ τὸν 1ο κανόνα της) ὅτι ὁ Πάπας τῆς Ρώμης θὰ ἀνεκοίνωνε σὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες τὴν ἡμερομηνία τοῦ πασχάλιου ἐορτασμοῦ, ἢ ὁποία θὰ προέκυπτε ἀπὸ τὸν ὑπολογισμὸ τῆς ρωμαϊκῆς παραδόσεως (βλ. J. Hergenrother, *Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte*, Bd. I, *Die Kirche in der antiken Kulturwelt*, 4. Aufl. neu bearbeitet von J. P. Kirsch, Freiburg in Br. 1902, σ. 226. P. Kirsch, *Die Kirche in der antiken griechisch-römischen Kulturwelt*, Freiburg in Br. 1930, σ. 251).

128. "Paschal Controversy", F. L. Cross – E. A. Livingstone, *The Oxford Dictionary...*, ὁ.π., 1037. Ἡ συγκεκριμένη πρωτοβουλία τοῦ Καρλομάγνου στόχευε στὴν ἄρση μιᾶς συγχύσεως, ἢ ὁποία εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν Πασχάλιο πίνακα τοῦ Βίκτωρος Ἀκιταίνης (457 μ.Χ.).

Ἡ συμφωνία αὐτὴ διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1582, ὅταν ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΓ' (1572-1585) ἀντικατέστησε τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο μὲ ἓνα νέο, τὸ ὁποῖο ὀνομάσθηκε Γρηγοριανό¹²⁹. Αὐτὸ εἶχε ἔκτοτε ὡς ἀποτέλεσμα ὁ ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα σὲ ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ Ἐκκλησία νὰ μὴν εἶναι κατὰ κανόνα ταυτόχρονος. Καὶ τοῦτο διότι ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἑορτάζει μὲν τὸ Πάσχα σύμφωνα μὲ τὸν Κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία καὶ ἡ ἑαρινὴ πανσέληνος ὑπολογίζονται μὲ βάση τὸ νέο Γρηγοριανὸ Ἡμερολόγιο, διότι ὁ στόχος τῶν ἀστρονόμων τοῦ Πάπα Γρηγορίου ΙΓ' ἦταν νὰ συνδέσουν ἐκ νέου τὴν «ἡμερολογιακὴ ἰσημερία» μὲ τὴν ἀστρονομική, διορθώνοντας ὅσο μπορούσαν τὴ διάρκειά τοῦ ἡμερολογιακοῦ ἔτους καὶ ἀφαιρώντας τὸ συσσωρευμένο σφάλμα¹³⁰.

Ἡ διάσταση ἀπόψεων περὶ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ σχετικὴ ἀπόφαση τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐρμηνεύεται διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη καὶ τὴν ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Σὲ ὀλόκληρη τὴ ρωμαιοκαθολικὴ βιβλιογραφία, κυρίως δὲ στὰ ἐγχειρίδια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, παρουσιάζεται ἡ ἄποψη ὅτι συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφαση τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἔλαβε μὲν τὴν ἐντολὴ νὰ ὑπολογίζει κατ' ἔτος τὴν ἡμερομηνία τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα πού θὰ ἰσχύει γιὰ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες, ἀλλὰ ὄφειλε νὰ κοινοποιεῖ ἐγγράφως τὸν συγκεκριμένο ὑπολογισμό στὸν Ἐπίσκοπο Ρώμης, ὥστε αὐτὸς νὰ τὸν ἀνακοινῶναι ἐπισήμως σὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες.

129. Ἦδη τὸ 1545 ἡ Σύνοδος τοῦ Τριδέντου εἶχε διαπιστώσει τὴ χρονικὴ καθυστέρηση τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου καὶ εἶχε ἀποφασίσει τὴ διόρθωση τοῦ λάθους. Τὸ ἔργο ἀνέλαβε ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΓ' μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Ἰησοῦίτη ἀστρονόμου Χριστοφόρου Κλάβιους (1537-1612) καὶ μὲ βάση τὶς προτάσεις τοῦ ἀστρονόμου Λουίτζι Λίλιο († 1576). Στόχος ἦταν νὰ ἐπανέλθει ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία στὴν ἴδια ἡμερομηνία πού τὴν παρατηροῦσαν γύρω στὸ 300 μ.Χ. Ἡ σχετικὴ παπικὴ βούλα ἐμφανίσθηκε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1582. Ἐπισήμως, ἡ 5ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1582 μετονομάσθηκε σὲ 15ῃ Ὀκτωβρίου, ὥστε νὰ διορθωθεῖ τὸ λάθος πού εἶχε συσσωρευθεῖ τοὺς προηγούμενους ἔνδεκα αἰῶνες καὶ ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία νὰ ἐπανέλθει στὴν 21ῃ Μαρτίου, ὅπως εἶχε συμβεῖ κατὰ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο.

130. Γι' αὐτὸ, σύμφωνα μὲ τὸ Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο, ἡ ἀστρονομικὴ ἰσημερία κυμαίνεται σταθερὰ μεταξὺ 20ῆς καὶ 21ῆς Μαρτίου.

Στήν ὀρθόδοξη βιβλιογραφία ἀντιθέτως, ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας δὲν ἔλαβε τὴν ἐντολὴ μόνου τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς σχετικῆς ἐνημερώσεως ὄλων τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν κέντρων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, τὰ ὁποῖα ἀκολούθως θὰ μπορούσαν νὰ ἀνακοινώσουν τὴν πασχάλια ἡμερομηνία στὶς Ἐκκλησίες τῆς δικαιοδοσίας τους.

Στὴ συνάφεια ὅμως αὐτὴ πρέπει νὰ σταθοῦμε λίγο στὸν προσδιορισμὸ τῶν ἰσημεριῶν, διότι εἶναι τὸ ἐπίκεντρο τοῦ προβληματισμοῦ ποὺ ὀδήγησε στὴ διαφορὰ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σχετικῶς μὲ τὸν ἑορτασμὸ τοῦ Πάσχα. Μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο, λόγω τῆς ἑλλειπτικῆς τροχιᾶς τῆς γῆς, κατὰ τὴ διάρκειά ἐνὸς ἡμερολογιακοῦ ἔτους διαφοροποιεῖται ἢ διάρκεια ἡμέρας καὶ νύκτας. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνῶ στὴν ἐποχὴ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου οἱ ἰσημερίες συνέπιπταν στὶς 21 Μαρτίου καὶ 21 Σεπτεμβρίου ἀντιστοίχως, κατὰ τὸ ἔτος 1923 εἶχαν φθάσει στὶς 8 Μαρτίου καὶ 8 Σεπτεμβρίου ἀντιστοίχως.

Πρέπει βεβαίως νὰ λεχθεῖ ὅτι οἱ ἀτέλειες τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου εἶχαν ἐπισημανθεῖ ἤδη ἀπὸ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς λεγόμενης Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (ὄν καὶ κατὰ τὴ συγκεκριμένη περίοδο οἱ δυνατότητες διορθώσεως τοῦ ἡμερολογίου ἐμφανίζονται περιορισμένες)¹³¹ καὶ εἶχε προταθεῖ ἡ ἀντικατάστασή του. Μάλιστα, τὸ 1324 ὁ λόγιος Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ἀσχολούμενος καὶ μὲ τὶς θετικὰς ἐπιστῆμες, πρότεινε τὴ διόρθωση τοῦ ἡμερολογίου, ἢ ὁποῖα ὅμως δὲν ἔγινε δεκτὴ «διὰ τὸν φόβον τῶν ἀμαθῶν καὶ μερισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας»¹³². Ὁ φόβος τοῦ «μερισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας» παραπέμπει καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἔνταση τῆς ἐποχῆς λίγους αἰῶνες μετὰ ἀπὸ τὸ Σχίσμα. Τὸ 1450, ὁ φιλόσοφος Πλήθων Γεμιστὸς συνέταξε ἡμερολόγιο

131. Βλ. K. Krumbacher, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδης, Γρηγοριάδης (φωτοτυπικὴ ἀνατύπωση), Ἀθήνα 1974, σ. 429.

132. Ὁ Γρηγορᾶς συνέταξε σχέδιο διορθώσεως τοῦ ἡμερολογίου μέχρι τοῦ ἐξ Ἀδάμ ἐξακισχλοστοῦ ἔτους ἔγγιστα, τὸ δὲ ἐξ ἐκείνου μέχρι τῶν ἡμῶν οὐκ οἶδ' ὅπως ἐρόραθυμμένον τὸ πρᾶγμα καὶ ἀδιόρθωτον ἔμεινεν (Φ. Βαφειδῆς, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, τόμ. Γ', Κωνσταντινούπολις 1922, σ. 214). Τὸ σχέδιό του ὑπέβαλε «κατὰ τάξιν» (πρβλ. Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, «Αἱ βάσεις τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτεύματος», *Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, *Ἐπίσημοι λόγοι ἐκφωνηθέντες κατὰ τὸ ἔτος 1971-72*, τόμ. ΙΣΤ', Ἀθήναι 1973, σσ. 278 ἐξ.) στὸν φιλόμουσο αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Α' Παλαιολόγο [βλ. περισσότερα: Χρ. Παρασκευαΐδης, *Ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ θεώρησις...*, ὁ.π., σ. 26].

δικής του έμπνεύσεως, τὸ ὁποῖο ἐὰν ἐφαρμοζόταν, δὲν θὰ χρειαζόταν ἡ Γρηγοριανὴ μεταρρύθμιση¹³³.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, κινούμενη στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἀπέριριφε τὴ Γρηγοριανὴ ἡμερολογιακὴ μεταρρύθμιση μὲ δύο Συνόδους (ἐπὶ Πατριαρχίας Ἱερεμίου Β΄). Μὲ τὸν 8ο Κανόνα, ἡ Σύνοδος ἐπὶ Ἱερεμίου ἐπικαλέσθηκε ὡς λόγο τῆς ἀπορρίψεως τὸ γεγονός ὅτι τὸ Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο ἀθετοῦσε τὴν ἀπόφαση τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τοῦ Ζ΄ Ἀποστολικοῦ Κανόνα περὶ ἀπαγορεύσεως συνεορτασμοῦ τοῦ χριστιανικοῦ μὲ τὸ ἐβραϊκὸ Πάσχα. Πρέπει ἄλλωστε νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ Γρηγοριανὴ ἡμερολογιακὴ μεταρρύθμιση δὲν ἔγινε ἄμεσα ἀποδεκτὴ στὴ Δύση, ἀλλὰ σταδιακῶς¹³⁴. Ὅταν ὅμως οἱ κίνδυνοι προσηλυτισμοῦ φάνηκαν νὰ ὑποχωροῦν, ἡ ὀρθόδοξη Ἀνατολὴ ἄρχισε νὰ σκέπτεται τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου.

Ἐτσι, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀνθιμος Ζ΄ τὸ 1895 ἐξέφρασε «πόθους καὶ εὐχὰς ὑπὲρ ἑνὸς ἐνιαίου ἡμερολογίου δι' ἅπαντας τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς». Ἐνέργειες δὲ θετικές, πρὸς τὴν κατεύθυνση ἀποδοχῆς τῆς ἡμερολογιακῆς διορθώσεως, εἶχε ἀναλάβει μὲ ἐγκύκλιό του ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ΄, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀνέθεσε τὸ 1919 τὸ ζήτημα σὲ ἐπιτροπή, ἡ ὁποία θεώρησε δυνατὴ τὴ μεταβολὴ «μετὰ συνεννόησιν πασῶν τῶν αὐτοκεφάλων». Σὲ ἀναμονὴ αὐτῆς τῆς συνεννόησεως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπεφάσισε νὰ μείνει ἐορτολογικὰ στὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο, ἡ δὲ πολιτεία νὰ προχωρήσει στὴν πολιτικὴ καθιέρωση τοῦ νέου ἡμερολογίου, γεγονός πού πραγματοποιήθηκε στίς 16 Φεβρουαρίου, ἡμέρα πού μετονομάσθηκε σὲ 1η Μαρτίου 1923. Οἱ πρακτικὲς δυσκολίες ὅμως τῶν δύο ἡμερολογίων ὀδήγησαν καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στὴν ἀποδοχὴ καὶ ἐορτολογικῶς τοῦ νέου ἡμερολογίου, χωρὶς ὅμως νὰ θιγῆ τὸ Πασχάλιο. Ἡ ἀλλαγὴ ἔγινε στίς 10 Μαρτίου τοῦ 1924, ἡ ὁποία χαρακτηρίσθηκε ὡς 23η Μαρτίου. Οἱ Ἐκκλησίες Ἱεροσολύμων, Ρωσίας, Σερβίας, καθὼς καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος διετήρησαν ἐορτολογικῶς τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο, χωρὶς ὅμως νὰ διακόψουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία τους μὲ τίς Ἐκκλησίες πού ἀπεδέχθησαν τὸ νέο.

133. C. Alexander, *Πλήθωνος Νόμων συγγραφῆς τὰ σωζόμενα*, Paris 1858, σσ. 58 ἐξ. καὶ 444 ἐξ.

134. Στὴ Βρετανία τὸ 1752, στὴ Σουηδία τὸ 1753 καὶ στὴ Γερμανία τὸ 1776.

Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία λοιπὸν ἐπέμεινε στὸν ὑπολογισμὸ τοῦ Πάσχα μὲ ἀφετηρία τὴν 20ῆ Μαρτίου κατὰ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο. Τὴν ἴδια ἡμέρα δέχεται ὡς ἀφετηρία καὶ ὁ δυτικὸς χριστιανισμὸς, ἀλλὰ μὲ βάση τὸ νέο Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο. Ἔτσι, ὅταν στὴ Δύση γίνεται λόγος σήμερα γιὰ ἐαρινὴ ἰσημερία, ἐννοεῖται ἡμερομηνία ποὺ προηγεῖται κατὰ 13 ἡμέρες τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἀνατολικῆς χριστιανοσύνης. Σὲ περίπτωσι ποὺ ἡ πρώτη πανσέληνος μετὰ ἀπὸ τὴν ἐαρινὴ ἰσημερία συμπίπτει (ὅταν δηλαδὴ ἡ πραγματικὴ ἀστρονομικὴ πανσέληνος συμβεῖ μετὰ τὶς 30 Μαρτίου), τότε ὑπάρχει σύμπτωση καὶ στὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα¹³⁵. Ἀλλὰ αὐτὸ συμβαίνει σπανίως¹³⁶, ἐνῶ ἡ ἀπόκλιση τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν μπορεῖ νὰ φθάσει ἕως καὶ τὶς τριανταπέντε ἡμέρες.

Οἱ ἐν λόγω ἡμερολογιακὲς διεργασίες ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὸν 21ο αἰῶνα τὰ ὄρια ἑορτασμοῦ τοῦ Ὁρθοδόξου Πάσχα εἶναι ἀπὸ τὶς 4 Ἀπριλίου τὸ ἐνωρίτερο, ἕως τὶς 8 Μαΐου, τὸ ἀργότερο¹³⁷. ἐνῶ τὰ ὄρια τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ Πάσχα ἀπὸ τὶς 22 Μαρτίου τὸ ἐνωρίτερο, ἕως τὶς 25 Ἀπριλίου τὸ ἀργότερο. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ

135. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ὅταν τόσο ἡ Γρηγοριανή, ὅσο καὶ ἡ Ἰουλιανή-Μετώνια πανσέληνος συμπέσουν ἀπὸ τὴν Κυριακὴ μέχρι τὸ Σάββατο τῆς ἰδίας ἐβδομάδας (καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσι ὅτι ἀμφοτέρως οἱ πανσέληνοι ἐμφανίζονται μετὰ τὶς 3 Ἀπριλίου), τότε τὴν Κυριακὴ ποὺ ἀκολουθεῖ ὑπάρχει κοινὸ Πάσχα.

136. Σύμπτωση Ρωμαιοκαθολικοῦ καὶ Ὁρθοδόξου Πάσχα συμβαίνει μόνο στὴν περίπτωσι, κατὰ τὴν ὁποία ἱκανοποιοῦνται ταυτοχρόνως δύο ὄροι: α) ἡ πραγματικὴ ἀστρονομικὴ πανσέληνος ἐπισυμβαίνει ἀπὸ τὶς 3 ἕως καὶ τὶς 18 Ἀπριλίου τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου καὶ β) ἡ πραγματικὴ ἀστρονομικὴ πανσέληνος ἐπισυμβαίνει ἀπὸ Κυριακὴ ἕως Τρίτη, ὅποτε ἡ μετώνια πανσέληνος ἐπισυμβαίνει ἀπὸ Πέμπτη ἕως Σάββατο τῆς ἴδιας ἐβδομάδος, ὥστε ἡ Κυριακὴ ποὺ ἀκολουθεῖ νὰ εἶναι ἡμέρα κοινοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα Ὁρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν. Συνεπῶς, ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ συμπέσει ὁ πασχάλιος ἑορτασμὸς κυμαίνεται μὲ τὸ Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο ἀπὸ τὶς 4 Ἀπριλίου (τὸ ἐνωρίτερο) ἕως τὶς 25 Ἀπριλίου (τὸ ἀργότερο). Συνολικῶς, κατὰ τὸν 21ο αἰῶνα τὸ Πάσχα θὰ εἶναι κοινὸ 31 ἔτη, ἐνῶ ἀπὸ τὸν ἐπόμενο αἰῶνα αὐτὸ θὰ συμβαίνει ὄλο καὶ σπανιώτερα: 22 φορές τὸν 22ο αἰῶνα, 19 φορές τὸν 23ο, 18 τὸν 24ο, 10 τὸν 25ο, 6 τὸν 26ο. Τὸ τελευταῖο κοινὸ Πάσχα ὑπολογίζεται ὅτι θὰ συμβεῖ τὸ 2698, καθὼς μετὰ τὸ 2700, λόγω συσσωρεύσεως τοῦ Μετωνίου σφάλματος, δὲν θὰ μποροῦν νὰ συμπέσουν ποτὲ τὴν ἴδια ἐβδομάδα ἡ Ἰουλιανὴ καὶ ἡ Γρηγοριανὴ πανσέληνος.

137. Οἱ παλαιοημερολογίτες ἔχουν κοινὸ Πάσχα μὲ τοὺς ὑπολοίπους Ὁρθοδόξους τοῦ νέου ἡμερολογίου, ἀλλὰ μὲ ἡμερομηνία κατὰ 13 ἡμέρες μικρότερη. Τοῦτο θὰ ἰσχύσει μέχρι τὸ 2099.

Ρωμαιοκαθολικοί δὲν θὰ ἔχουν ποτὲ Πάσχα τὸν Μάιο καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι ποτὲ Πάσχα τὸν Μάρτιο. Ἀκολουθώντας τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο καὶ τὸν κύκλο τοῦ Μέτωνος γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα, ἡ ἐλληνικὴ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία συχνὰ ἐορτάζει τὸ Πάσχα ὄχι τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν πανσέληνο (ὅπως εἶχε ὀρισθεῖ ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο), ἀλλὰ τὴν ἐπομένη ἢ μετὰ ἀπὸ τὴ δεύτερη πανσέληνο. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ προβληματίσει, διότι προφανῶς παραβιάζεται ὁ κανόνας τῆς Νικαίας.

Θὰ ἀναφέρουμε ἓνα παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ πασχάλιου ὑπολογισμοῦ στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, τὸ ὁποῖο ἐμφαίνει τὸ πρόβλημα. Πρόκειται γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ τοῦ Πάσχα κατὰ τὸ ἔτος 2013. Σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, ἡ Ἰουλιανὴ πανσέληνος τοῦ Μαρτίου 2013 ἦταν στὶς 18 Μαρτίου. Τὴν πανσέληνο αὐτὴ ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν θεωρεῖ πασχαλινή, διότι ἐπισυμβαίνει πρὶν ἀπὸ τὴν 21η Μαρτίου, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐαρινὴ ἰσημερία (μὲ τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο). Ἔτσι, ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀναγκάσθηκε νὰ ἀναμείνει τὴν ἀμέσως ἐπόμενη πανσέληνο, ἡ ὁποία ἐπισυμβαίνει 30 ἡμέρες μετὰ, δηλαδὴ στὶς 17 Ἀπριλίου 2013, ἡμέρα Τρίτη (πάντοτε σύμφωνα μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο). Αὐτὴν τὴν πανσέληνο θεωρεῖ ὡς πασχαλινή, ὅποτε ὑπολογίζει τὸ Πάσχα τὴν Κυριακὴ 22 Ἀπριλίου (μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο), δηλαδὴ 5 Μαΐου μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο.

Στὴν παραπάνω περίπτωσις ἔχουμε ξεκάθαρη παραβίασις τῆς ἀστρονομικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς τοποθετήσεως σχετικῶς μὲ τὴν ἐαρινὴ ἰσημερία, ἡ ὁποία καθορίζεται στὶς 21 Μαρτίου (μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο), δηλαδὴ στὶς 8 Μαρτίου (μὲ τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο), μὲ συνέπεια μία πρώτη παραβίασις τῆς ἀποφάσεως τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ ἡμερολογιακὸ λάθος, στὸ συγκεκριμένο παράδειγμα ὑπάρχει καὶ σεληνιακὸ λάθος. Ἡ Μετώνια πανσέληνος τῆς 18ης Μαρτίου (μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο), λόγω τοῦ σφάλματος τοῦ Μετωνικοῦ κύκλου ὑπολογίζεται τέσσερις ἡμέρες ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία ποὺ ἔπρεπε νὰ ὑπολογισθεῖ: δηλαδὴ, τὸ ὀρθὸ θὰ ἦταν νὰ καθορίζεται στὶς 14 Μαρτίου (Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο) ἢ στὶς 27 Μαρτίου (Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο). Πράγματι, ἡ ἀστρονομικὴ (ἀλλὰ καὶ ἡ Γρηγοριανὴ) πανσέληνος τοῦ 2013 ἦταν στὶς 27 Μαρτίου (Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο). Ἀναλόγως καὶ ἡ ἀμέσως ἐπόμενη Μετώνια

πανσέληνος (πασχαλινή πλέον) ἔπρεπε νὰ ἦταν ἀντὶ στὶς 17 Ἀπριλίου (Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο) στὶς 13 Ἀπριλίου (Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο), ἡμέρα Παρασκευή, ὅποτε τὸ Ὁρθόδοξο Πάσχα τοῦ 2013 ἔπρεπε νὰ ἐορταζόταν τὴν Κυριακὴ 15 Ἀπριλίου (Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο) ἢ τὴν Κυριακὴ 28 Ἀπριλίου (Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο) καὶ ὄχι στὶς 5 Μαΐου.

Ἐπομένως, ὅπως ἔχει προαναφερθεῖ, τὸ σεληνιακὸ λάθος, ἔχει γενικῶς ὡς ἀποτέλεσμα ὀρισμένες φορές –ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν ὑφίσταται τὸ ἡμερολογιακὸ λάθος– νὰ ἐορτάζεται τὸ Πάσχα τὴν ἐπόμενη Κυριακὴ ἀπὸ αὐτὴν ποὺ προτείνει ἡ Ἀ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία λοιπὸν ἐορτάζει τὸ Πάσχα σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα τῆς Ἀ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ ἡ ἔαρινὴ ἰσημερία καὶ ἡ ἔαρινὴ πανσέληνος ὑπολογίζονται σύμφωνα μὲ τὸ νέο Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο, ἔχοντας λάβει ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ σφάλμα τοῦ Μέτωνα. Ἔτσι, ἡ Γρηγοριανή-Ρωμαιοκαθολικὴ πανσέληνος εἶναι ἐγγύτερη στὴν ἀστρονομικὴ (συχνὰ συμπίπτει ἢ ἀπέχει μόνο μία ἡμέρα) ἀπὸ ὅ,τι ἡ Ἰουλιανή, ἀλλὰ ἐνέχει τὸν κίνδυνο, ὅπως προαναφέρθηκε, νὰ ὀδηγήσει σὲ συνεορτασμὸ τοῦ χριστιανικοῦ μὲ τὸ ἑβραϊκὸ Πάσχα.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἀπόλυτη ταύτιση τῆς ἀστρονομικῆς μὲ τὴν ἡμερολογιακὴ πανσέληνο εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ὑπάρξει, κυρίως λόγῳ τῆς μὴ σταθερῆς χρονικῆς διάρκειας τῆς περιφορᾶς τῆς σελήνης περὶ τὴ γῆ, ἀλλὰ καὶ δὲν χρειάζεται νὰ ὑπάρξει παρόμοια ταύτιση. Ἔτσι, τὸ 2012 ἡ ἀστρονομικὴ ἦταν στὶς 6 Ἀπριλίου καὶ ἡ Γρηγοριανὴ στὶς 7 Ἀπριλίου, ὅπως καὶ τὸ 2014 στὶς 15 καὶ 14 ἀντιστοίχως.

Ἐν ἐπιλόγῳ

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, ἐρμηνεύοντας τὸν 7ο Κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων περὶ καθαιρέσεως ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐορτάζουν τὸ Πάσχα μαζί μὲ τοὺς Ἑβραίους, σημειώνει τὰ ἀκόλουθα: «Χρόνου ἀκριβείαν καὶ ἡμερῶν παρατήρησιν δὲν ἠξεύρει ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. Ἐπειδὴ ὅσες φορές τρώγει τὸν ζωοποιὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνει, καταγγέλλει τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καὶ Πάσχα ἐπιτελεῖ. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὴν Πρώτην Σύνοδον ἐσυνάχθησαν οἱ Πατέρες καὶ ἐδιώρισαν πότε νὰ γίνεται τὸ Πάσχα, τιμῶσα ἡ

Ἐκκλησία πανταχοῦ τὴν συμφωνίαν καὶ ἔνωσιν, ἐδέχθη τὸν διορισμὸν ποὺ ἐκεῖνοι ἔκαναν»¹³⁸.

Θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἀνέτρεφε μίαν ἀποστολικὴν παράδοση, ἂν συνυπολογίσουμε τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ μικρασιατικὲς Ἐκκλησίες εἶχαν ἐγκαθιδρυθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἰωάννη καὶ Παῦλο. Καὶ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ στὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ τὸ σθένος μεταβάσεως σὲ μίαν ἐνιαία πρακτικὴ πασχάλιου ἑορτασμοῦ, μετάβαση ἢ ὁποία δὲν ἦταν εὐκόλη. Ἡ δυσκολία τῆς μεταβάσεως ἐμφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι συγλήθησαν τοπικὲς Σύνοδοι –μεταγενεστέρως τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς– οἱ ὁποῖες ἐκλήθησαν νὰ στηρίξουν τὴ σχετικὴ ἀπόφαση ὑπολογισμοῦ τοῦ Πάσχα, ὅπως αὐτὴ τῆς Ἀντιοχείας.

Οὐδεὶς βεβαίως μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ὅλο θέμα τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ εἶναι, ὅπως προαναφέρθηκε, θέμα μαθηματικό-ἀστρονομικό. Σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ ἀστρονόμου Δ. Μπουνάκη, ἐφ' ὅσον ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, τηρώντας τὴν παράδοση, συνεχίσει νὰ βασίζεται στὸ παλαιὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα, τότε τὸ 2705 τὸ Πάσχα θὰ ἑορτασθεῖ στὰ μέσα Μαΐου καὶ τὸ 14000 μ.Χ. θὰ ἑορτασθεῖ στὰ μέσα τοῦ θέρους. Ἐὰς σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἡμερομηνία ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα εἶναι κυρίαρχη στὸ χριστιανικὸ ἑορτολόγιο, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα ἐξαρτᾶται ἓνα σύνολο ἑορτῶν, ποὺ ἀρχίζουν ἐβδομῆντα ἡμέρες πρὶν, μὲ τὴν Κυριακὴ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, καὶ λήγουν πενήντα ἕξι ἡμέρες μετὰ τὴν ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα, μὲ τὴν Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων.

Εἶναι πασιφανὲς ἀλήθεια αὐτὸ ποὺ ἐπεσήμαινε ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κυρὸς Χριστόδουλος στὴ σημαντικὴ διδασκαλικὴ του διατριβὴ μὲ θέμα τὴν ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα ἀπὸ θεολογικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς:

Ἀξιοσημείωτον τυγχάνει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, θελήσασα νὰ ὀρίσῃ τὴν ἡμέραν ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, δὲν ὥρισε μῆνας καὶ ἡμέρας τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, ἀλλ' ἔθετο ὡς σταθερὰν βάσιν τοῦ ὑπολογισμοῦ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, δηλαδή, ὥρισε τὰ κατὰ τὸν ἑορτασμὸν οὐχὶ ἡμερομηνιακῶς,

138. Πηδάλιον, ἐκδ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 9.

ἀλλ' ἀστρονομικῶς, καὶ τοῦτο διότι τὸ κανονικῶς ἐνδιαφέρον δὲν εἶναι ἡ ἡμερομηνία, ἀλλ' ἡ ἰσημερία¹³⁹.

Αὐτὴν τὴν ξεκάθαρη ἀλήθεια θὰ πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τοὺς ὅσοι ἀναφέρονται ἀορίστως σὲ κίνδυνο ἀλλοιώσεως τῆς Ὁρθοδοξίας ὅταν γίνεται λόγος περὶ συζητήσεως μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία σχετικῶς μὲ κοινὸ πασχάλιο ἑορτασμὸ. Στὸ προμνημονευθὲν ἔργο του, ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος τονίζει ὅτι «δὲν ὑφίσταται κώλυμά τι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ὅπως προσχωρήσῃ εἰς τὰ περὶ τῆς ἀκριβεστεράς ἡμερομηνίας τῆς ἰσημερίας πορίσματα τῆς Ἀστρονομίας, τηρουμένης βεβαίως τῆς κανονικῆς διαδικασίας»¹⁴⁰.

Ἄν ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θέλει νὰ ρυθμίσει τὰ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα, πρέπει νὰ προσανατολισθεῖ πρὸς τὴ λύση τοῦ νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ ἀστρονομικὴ πανσέληνος γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς πασχαλινῆς πανσελήνου. Στὴν ἐποχὴ μας οἱ ἀστρονομικὲς ἔρευνες ἔχουν τεράστιες δυνατότητες νὰ συμβάλουν στὴ συγκεκριμένη διαδικασία τοῦ πασχάλιου ὑπολογισμοῦ. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἔχουν ἤδη προτείνει πολλοὶ ἀστρονόμοι, ἀλλὰ εἶχε ἀποδεχθεῖ καὶ τὸ Δ' Πανορθόδοξο Συνέδριο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1923, τὸ ὁποῖο μάλιστα πρότεινε ἕνα ἀκριβεστερο ἡμερολόγιο ἀπὸ τὸ Γρηγοριανό (τὸ ἡμερολόγιο αὐτὸ ἔχει –σὲ σχέση μὲ τὸ Γρηγοριανό– μίαν ἡμέρα λιγότερη κάθε 3600 χρόνια).

Ἡ ἐπισήμανση τοῦ ἀείμνηστου καθηγητοῦ Ἰ. Φουντούλη σχετικῶς μὲ τὸν ὑπολογισμὸ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ θεωροῦμε ὅτι συνοψίζει μὲ τὸν καλύτερο τρόπο ὅλους τοὺς ἐπὶ τοῦ θέματος προβληματισμούς:

Πρέπει κατ' ἀρχὰς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄκρως ἐπιθυμητὸς διὰ πολλοὺς λόγους ὁ κοινὸς ἑορτασμὸς τῆς ἑορτῆς ταύτης ὑφ' ὅλων τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Ἐπ' οὐδενί, ὅμως, λόγῳ καὶ χάριν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, δύναται νὰ θυσιάσθῃ ἡ λειτουργικὴ ἐν προκειμένῳ ἐνότῃς τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. Εἶναι προτιμότερον νὰ ἑορτάζωμεν τὸ Πάσχα εἰς ἄλλην ἀπὸ τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας ἡμέραν, ἐν καταφύρῳ πολλὰκις παραβάσει τῶν σχετικῶν κανόνων, ὡς σήμερον, καὶ νὰ ὑφίστάμεθα τὰς ταλαιπωρίας ἐκ τῶν πολυπλόκων πασχάλιων καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐξαρτωμένων πολλαπλῶν τυπικῶν περιπτώσεων, ὅλοι ὅμως

139. Χρ. Παρασκευαΐδης, *Ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ θεώρησις...*, ὁ.π., σ. 30.

140. Στὸ ἴδιο, σ. 35.

οί Ὁρθόδοξοι ὁμοῦ, παρὰ νὰ προκληθῇ λειτουργικὴ διάσπασις, νέαι ἔριδες, σκάνδαλα καὶ σχίσματα εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν¹⁴¹.

Θὰ πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι ἡ μόνη φροντίδα καὶ προσοχὴ πὸν πρέπει νὰ ἐπιδείξει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὸ θέμα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ εἶναι ἡ ἀποφυγὴ συνεορτασμοῦ μὲ τὸ Νομικὸ Φάσκα· καὶ ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἡ περίπτωσις ἀποφευχθεῖ, κάθε ἄλλη διαβούλευσις περὶ τοῦ τρόπου ὑπολογισμοῦ τοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ εὐρίσκεται μέσα στὸ πλαίσιο τῆς οὐσίας τῆς Ὁρθοδοξίας, αὐτῆς τῆς οὐσίας πὸν ἐπὶ 21 αἰῶνες διαπνέεται ἀπὸ τὴν προτροπὴ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ: «Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς»¹⁴².

SUMMARY

The celebration of Pascha
according to the First Ecumenical Council
(a historical-theological approach and contemporary perspective)

By Georgios Filias, *Professor Em.*
National and Kapodistrian University of Athens

The center of the entire worship life of the early Church was the Paschal mystery of Christ and its personal experience by the faithful through the experience of divine worship in the daily, weekly and annual liturgical

141. Πρβλ. Ἰω. Φουντούλης, «Ὁ σταθερὸς ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα ἀπὸ Ὁρθοδόξου τελετουργικῆς πλευρᾶς», *Λειτουργικὰ θέματα Ζ'*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 101-102. Στὸ ἐν λόγῳ ἄρθρο τοῦ ὁ Ἰ. Φουντούλης εἶχε προτείνει τὸν καθορισμὸ τοῦ Πάσχα εἴτε κατὰ τὴν δευτέρη εἴτε κατὰ τὴν τρίτη Κυριακὴ τοῦ Ἀπριλίου, ἀναπτύσσοντας τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ μειονεκτήματα αὐτῆς τῆς προτάσεως. Τὸ συμπέρασμα βεβαίως τοῦ μακαριστοῦ καθηγητῆ εἶναι ὅτι «ὁ σταθερὸς ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα εἰς μίαν τῶν μέσων Κυριακῶν τοῦ Ἀπριλίου, ἐφ' ὅσον ἐξομαλυνθοῦν αἱ κανονικαὶ δυσκολίαι καὶ ἀποφασισθῇ διὰ κοινῆς πράξεως ὄλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, λειτουργικῶς παρουσιάζει ἀφαντάστως πολλὰ πλεονεκτήματα» (βλ. στὸ ἴδιο, σ. 106).

142. Ἰω. 8, 32.

cycle. In the New Testament, no information is recorded regarding the way in which the members of the early Christian Church celebrated the feast of the Resurrection. The first “Paschal dispute” regarding the annual celebration of Christian Easter appeared in the 2nd century. The Churches of Asia Minor followed the ancient Johannine practice, annually celebrating the commemoration of the “Last Supper” on the same date as the Jewish Passover.

It should be noted that the First Ecumenical Council overturned an apostolic tradition, if we take into account the fact that the Churches of Asia Minor had been founded by John and Paul. And the First Ecumenical Council should be recognized for its strength in transitioning to a unified practice of Easter celebration, a transition that was not easy. The difficulty of the transition is also evident from the fact that local Councils were convened –later the First Ecumenical Council– which were called to support the relevant decision to calculate Easter (such as that of Antioch).

No one, of course, can dispute the fact that the entire issue of calculating the Easter celebration is (as mentioned above) a mathematical-astronomical issue. This clear truth should be kept in mind by those who vaguely refer to the danger of Orthodoxy being corrupted when discussing discussions with the Roman Catholic Church regarding a common Easter celebration.